

עפכע רב

גיליון חודשי מתורתו

של הרב עדין

אבן-ישראל שטיינזלץ

*

גיליון תמוז תשפ"ב

הקדמה

חודש תמוז פותח בג' תמוז - יום הסתלקותו של הרבי מליובאוויטש זיע"א, אליו היה הרב עדין מקושר בלב ובנפש, ובסופו באים ימי 'בין המצרים' - הימים שבהם אנו מתאבלים על גלות השכינה. בעשרים ושש השנים שחלפו מהסתלקות הרבי ועד לפטירתו של הרב עדין, היה הרב מתוועד מידי שנה ביום ההסתלקות. הרב עדין היה מדבר בקדחתנות על הרבי, על מי שהיה ועל מה שרצה. לא היה זה יארצייט רגיל לצדיק "מפעם", היה זה יום צורב, יום של חיסרון בולט, חיסרון אישי וחיסרון כללי שהלך והתחדד, הלך והחריף בתביעה לסיים את המשימה של הרבי, להושיט ידיים לנדחי ישראל הקרובים והרחוקים, לסלול דרכים חזרה ליהדות ובהיקף הגדול - להביא לימות המשיח. התביעה הזו מהדהדת באזני כל תלמידי הרב ועל כן צירפנו בגיליון זה מוסף מיוחד העוסק בעם ישראל.

הרב עדין הגה כל ימיו ביהודים בצורות שונות ומתוך פרספקטיבות מגוונות. בפרפראזה על דברי האמרה הרנסאנסית, אפשר לומר על הרב ש"שום דבר יהודי לא היה זר לו", הוא התעניין ביהודים באופן תיאורטי ומעשי, היסטורי ומיסטי, כוללני ואזוטרי. הוא תפש את עם ישראל באופן ממשי מאוד כמשפחה, כתרבות, כאומה וכגוף המבטא את נוכחות ומלכות ה' בעולם. הפרספקטיבה המיסטית על כנסת ישראל ושורש נשמות ישראל הייתה מזוגה אצלו ללא הפרדה בהתבוננות ריאליית ואובססיבית ביהודים באשר הם. הוא עסק וכתב ללא הרף על מצבו של העם היהודי, לאן מועדות פניו, מהם המשברים שהוא נמצא בהם ומה יש לעשות כדי שימשיך להתקיים כיחידה בעלת משמעות. הוא עמד בקשרים עם יהודים שונים ומשונים מכל מקום ומכל מוצא ואסף 'סיפורים יהודיים' מכל הבא ליד.

אחד הצדדים המשמעותיים שאנו, תלמידיו, נחשפנו אליהם באופן נוקב מאוד היה הדאגה הבלתי פוסקת לעם ישראל בכללותו. הדאגה לכלל ישראל, היה הרב עדין מדגיש, איננה קישוט נאה, עטרה לראשו של אדם ירא שמיים אלא חלק מהותי מן האמונה בקב"ה ובתורה. אדם התופש את התורה, גם אם מבלי משים, כמין תחביב פרטי וממילא לא מוטרד מיהודים אחרים שהולכים ומתנתקים מן היהדות, אדם כזה הוא אדם בעל אמונה פגומה וחסרה. הרב עדין ניתח את המצב בפיקחון מצמית, הוא תפש מנעוריו את המצב היהודי בזמנינו כמשבר הולך ומחריף של דלדול היהדות המתבטא בהתרחקות הולכת וגוברת של היהודים משורשם ומעצמיותם. הוא האמין באופן ממשי כי המהות היהודית הנסתרת היא גורם פעיל בפסיכולוגיה ובסוציולוגיה של יהודים בארץ ובעולם ושהתרחקות מהיהדות היא בראש ובראשונה התרחקות מהעצמי. הרב דחק בכל מי שרצה לשמוע - לצאת ולפעול על מנת להפוך את המגמה, לשנות את כיוון התנועה ולהשאיר ערוצים פתוחים חזרה ליהדות, חזרה למהות העצמית של יהודי כיהודי.

הדאגה הזו למצב היהדות והיהודים הייתה בעיני הרב עדין חלק עיקרי ממצוות 'אהבת ישראל', לאהוב משמע שיהיה לך אכפת. יש לאהוב כל יהודי, לראותו באמת כבן משפחה, לא לוותר על הייחוד הכללי יהודי, לא לתת לחומות להתגבה ולהאמין שהדבר הקושר בינינו הוא המהות של הקדושה, נשמה אחת בגופים מחולקים.

אנו מקווים שהקריאה בגיליון הזה תותיר רושם, חריץ קטן במוחות ובלבבות הדוחף להביא לימות המשיח.

המערכת: יאיר שוורצפוקס ואהרן בילט

השתתפו בהפקת הגיליון: נתנאל מייזליש ואלעד שלזינגר

TalmideiHarav@gmail.com

עיצוב גרפי: עיצובי שיר' 052-8954475

תוכן עניינים

חודש תמוז

7.....'להביא לימות המשיח'.....

19.....'י"ז תמוז - שיחה לשלושת השבועות - 'על מה אנחנו בוכים'.....

'מה יהיה על שארית ישראל' - מוסף מיוחד

25.....'ליקוטי הרב: עם ישראל.....

35.....'בית יעקב - מהו יהודי'.....

39.....'על מצבה של האומה'.....

46.....'הזמן קצר והמלאכה מרובה'.....

סיום

51.....'לאהוב יהודים' - שיחה ליהודי יאלטה.....

תודע תמוז

” עם ישראל - לא רק בהוויתו הלאומית הכללית, אלא יתר על כן: בהווית הפרטים שלו - לוקה בתסביך טיפוסים מסוים והוא - תסביך המשיח. ההגדרה הכללית של תסביך היא תופעה, או רצייה נפשית, שמצויה בלבו של אדם ואשר איננה באה לידי גילוי מודע בתוכו, ואף על פי כן היא פועלת עליו ומכוחה הוא עושה דברים שאיננו מודע לסיבתם הפנימית האמיתית. תסביך המשיח הוא הרצון, השאיפה, הדחיפה להיות משיח, להיות גואלו ומושיעו של העולם.

תסביך משיחי איננו רק הרצון הכללי - עמום או גלוי - לגאול את העולם או להיטיב את מצבו של העולם, אלא יש בתוכו מרכיב נוסף, ולא פחות חשוב, שהוא: כאשר הרצון הזה איננו שאיפה כוללת, לא לשיפור בתנאים ולא לשינויים לטובה אלא לשאיפה של האני הפרטי שהוא יהיה גואלו של העולם.

חכמים אמרו על הכתוב: "על תגעו במשיח" - "אלו תינוקות של בית רבן". המאמר הזה רומז לאותו רעיון עצמו. הילדים הקטנים, תינוקות של בית רבן, כולם רוצים להיות משיח. לאמור: ילד יהודי גדל - אולי נולד - עם רצון להיות משיח. ומשום כך תינוקות של בית רבן הם כולם "משיח", כל אחד מהם הוא בבחינה של משיח קטן. ואם אינו משיח, לא מבחינת יכולתו הנוכחית ולא מבחינת הפוטנציאל שלו בעתיד, מכל מקום הרי הוא שייך לכך מכוח רצייתו, מכוח חלומו.

מבחינת תפיסת העולם היהודית הפנימית אפשר לומר, כי כל אדם מישראל יש בו, באופן כלשהו, ניצוץ משיח. ודאי, לא כל אדם מישראל הוא משיח, גם לא בכוח ובוודאי שלא בפועל; אבל ניצוץ כלשהו של משיח מצוי בתוכו. במובן הזה, כשם שאנו מאמינים שבכל אדם מישראל יש ניצוץ כלשהו של האבות והרועים של האומה - אברהם, יצחק ויעקב - שהוא נוחל אותם בבחינת מורשתו המהותית, כך יש בכל אדם מישראל ניצוץ משיח שהוא מגיע להגשמתו, שהוא מבחינה זו ניצוץ של העתיד. לפי שהמשיח המתגלה הוא הקיבוץ, ההכללה, של כל הניצוצות הללו של כל הדורות כולם באישיות אחת, מעין הכללה סופית של מהות מסוימת שנמצאת בכל אדם מישראל ומגיעה לידי ביטוייה השלם באדם אחד שכולל בתוכו את כל אלה.

מהותה של האידיאה המשיחית היא, במובנה הראשוני, גאולת ישראל, הרצון להשיב את תפארתו של עם ישראל לקדמותה, לחדש בכל מלוא המובן את תפארתה של המלכות היהודית. אולם ללא ספק הרעיון המשיחי הוא רחב הרבה יותר מזה, משום שגאולת ישראל היא שלב, צעד מסוים בתהליך רחב, מקיף, הרבה יותר מזה, שהוא גאולתו של העולם ככלל.

להביא לימות המשיח

מתוך התוועדות ג' תמוז -

יום ההסתלקות של הרבי מלובאוויטש זיע"א

העניין: אנחנו יושבים ומדברים לא כדי לדעת את הגדולות אשר הוא עשה, אלא כדי לדעת את הקטנות אשר אנחנו יכולים לעשות.

להביא לימות המשיח

העיסוק של הרבי במשיח

בשנים האחרונות של הרבי הוא דיבר שוב ושוב על ביאת המשיח. האמת היא שמי שעקב אחריו יכול היה לשים לב שכבר מהפעם הראשונה שהוא דיבר ברבים, ובמשך כל השנים, הוא דיבר בכל מיני אופנים על המשיח ועניינו.

באופן מעניין, בהתוועדויות הרבי תמיד דיבר ביידיש. אני מניח ששבעים וחמישה אחוזים מהקהל הגדול שהיה שם לא ידעו יידיש ולא הבינו את ההתוועדות. אנשים רבים עמדו על הרגלים והקשיבו לו ארבע או חמש שעות, ולפעמים אפילו שמונה שעות, בלי להבין כלום. הרבי היה מדבר בקטעים באורך של רבע שעה או עשרים דקות - מפני שהוא הניח, בצדק,

בהילולא של הרבי לא מתאספים יחד בשביל להספיד הספדים, לדבר בשבחו או לספר את מעשיו. ההילולא הזו היא בעיקר בשביל לעשות דבר אחד - לדבר על הדרכים שבהן אנחנו יכולים להמשיך את עבודתו. לא מתאספים בשביל לדבר על המתים שהוא החיה או על מעשי צדקותו אלא בעיקר על מה שהוא היה רוצה שידברו - מה עושים כדי להמשיך את עבודתו.

אנחנו יושבים ומדברים בהילולא של הרבי על מה שכל אחד מאיתנו יכול לעשות, כדי שהתמצית של כל מה שהרבי עשה לא תיקטע ולא תסתיים. איננו יושבים כאן בשביל לדבר עליו או על מה שהיה בזמנו, גם אם לפעמים קורה שמזכירים אותו או את מה שהיה; בעיקר אנחנו מדברים על ההווה ועל העתיד.

אומרים שביום ההילולא יש התגלות גדולה יותר של נשמת הצדיק, וממילא אפשר להידבק בו יותר, ואפשר גם לקבל כוח וחיזוק למה שצריך. כדי להידבק ברבי וכדי לעשות לו נחת רוח אמיתית, אין צורך לספר בגדולתו, אלא לעשות מה שהוא היה רוצה לעשות. זוהי תמצית

והם יגידו לכם: "יהיה טוב, כל מה שאני רוצה יקרה". אלה הן הציפיות.

אני רוצה להבהיר: מצד האמת, כתוב שכל ישראל בני מלכים, ובתור בני מלכים באמת מגיע להם כל טוב: חיים טובים ומאושרים, פרנסה והצלחה, נחת רוח מהילדים וכל הדברים הטובים. אף על פי שכתוב בגמרא שיאה העוני לישראל כמו מתג אדום לסוס לבן (על פי חגיגה ט:), אנחנו מוכנים לוותר על היופי הזה; לא את כל מיני היופי אנחנו צריכים. אכן, לפעמים הצרות מעוררות את הכוונה. הכרתי איש אחד שהיה בתחתית הסיטרא אחרא, ומאסר של עשרים שנה בסיביר גרם לו לחזור בתשובה שלמה, והוא התהפך ממש מקצה לקצה ונעשה יהודי כשר. אבל לא לכל אחד הייסורים עוזרים: יש כאלה שסובלים ונשארים מנוולים. אדרבה, לפעמים דווקא כשאדם מרווה, מתעוררת אצלו האמונה באלוקים.

כתוב "הִיד ה' תִּקְצֹר?"! האם יש לו פנקס של הכנסות והוצאות? האם הוא מוגבל לתקציב, ולכן אם פלוני נהיה עשיר יותר, מישוהו אחר חייב להיות עני יותר? הקדוש ברוך יכול לגרום לכל האנשים להיות מרוצים, ולכן אין שום סיבה שלאדם מישראל יהיו צרות הגוף או צרות הנפש.

את כל זה אני אומר לא רק כדי לא לקטרג על ישראל, אלא גם כדי להתפלל עליהם - שיהיה להם כל טוב - כל אחד לפי ההשגות שלו: בין מי שבשבילו הטוב הוא ללמוד מסכת נדרים עם פירוש הר"ן, ומזה הוא מפיך עונג, ערבות ומתיקות,

שלקהל שלו אין יותר קשב מהזמן הזה - ובמשך שנים על גבי שנים כמעט כל קטע כזה הוא היה מסיים במילים: "שנגיע לגאולה שלמה על ידי משיח צדקנו". בכל פעם שהקהל - שרבים מתוכו הבינו רק את המילים הללו מכל דבריו - היה שומע את המילים הללו, הוא היה עונה בקול גדול: "אמן". זו הייתה חוויה מרשימה - שמיעה של ארבעת אלפים או חמשת אלפים איש שעונים ביחד 'אמן'.

על כל פנים, הנושא של המשיח לא נכנס במפתיע לשיחותיו של הרבי בשלב מסוים. תמיד הוא חשב עליו ועסק בו, אבל העיסוק הזה נעשה יותר ויותר אינטנסיבי עם השנים.

המשיח והחיים הנוחים

מספרים שכששאלו את האדמו"ר הזקן מתי יבוא המשיח, הוא אמר: "איני יודע למה אתם צריכים לדעת את זה; הרי המשיח שאתם מצפים לו אף פעם לא היה ואף פעם לא יהיה, ואת המשיח שבאמת יבוא אתם לא רוצים".

הרבה אנשים מצפים לביאת המשיח, במיוחד כשיש להם צרות. פעמים רבות אדם מניח הנחה כזו: עכשיו אין לי כסף, כשיבוא המשיח יהיה לי; עכשיו יש לי אישה רעה ומכוערת, כשיבוא המשיח היא תהיה יפה וטובה; עכשיו אני מוכר בחנות ואיני מרווה הרבה, אם ירצה ה' כשיבוא המשיח ארווה פי שלוש; וכך הלאה. כל אחד מצפה למשיח לפי החשבונות שלו. זו לא בדיחה; תשאלו אנשים ברחוב מה יהיה כשיבוא המשיח,

להעלות כדור לראש ההר, וכשהוא כבר כמעט מגיע לראש ההר, הוא מעלה את הכדור עוד עשרה מטר, והכדור נופל חמישה עשר מטר למטה, והוא שוב צריך להמשיך ולטפס. כאלה הם תולדות ימי העולם. אופי ההיסטוריה קשור למהות העולם: ברגע שפותחים פתח בצד אחד, נוצרות בעיות מצד אחר. כל דבר שיש בו צדדים טובים של קידום ותועלת, יש בו גם צדדים לא טובים. לפעמים מה שפותר בעיה מסוימת, גורם בעצמו לבעיה אחרת. אמנם העולם אינו תמיד חוזר בדיוק לאותו מצב שהיה, אבל בסך הכול המצב נשאר דומה.

המשמעות של סוף ההיסטוריה היא סוף מהלך החיים העולים ויורדים, המתקדמים והנסוגים, מהלך החיים שבו מגיעים דברים יפים, ולאחריהם דברים מכוערים.

גלות - עליות וירידות

העולם אכן מלא בצרות, לא עלינו ולא עליכם, צרות קטנות וגדולות, בעיות הפרט ובעיות הכלל; אבל הציפייה לביאת המשיח אינה קשורה רק לצרות ולכאבים הללו. לא בגללם מצפים למשיח. מצפים למשיח משום שהעולם אינו זז כראוי - לאחר כל התקדמות באה נסיגה, ולאחר כל עלייה באה נפילה, ואין בו איזו תזוזה גדולה שכל כולה מכוונת למעלה.

למעשה, זוהי ההגדרה של הגלות; בגלות אנחנו נמצאים מתחת לדריסת המגף של ההיסטוריה, וגם אם לפעמים איננו נרמסים תחתיו אלא חיים בין הפסיעות

ובין מי שבשבילו הטוב הוא לאכול שוקולד. אבל אחרי כל האיחולים הללו - רציתי לומר שביאת המשיח לא תגרום לאנשים שיהיה להם נוח יותר בעולם.

ביאת המשיח - סוף ההיסטוריה

ביאת המשיח היא התופעה שאנשים קוראים לה 'סוף ההיסטוריה'. ימות המשיח הם מה שמכנים, לא תמיד באופן מדויק, 'קץ הימים' - לא שאין יותר ימים או שנים, אלא שאין יותר היסטוריה.

ההיסטוריה מורכבת בדרך כלל מצרות. מלחמות, מגפות, רעידות אדמה וכדומה הם שיוצרים היסטוריה. לכן אמרו שעם מאושר הוא עם שאין לו היסטוריה, בדיוק כפי שעם שלא כותבים עליו בחדשות הוא כנראה עם שחי בשלווה, וכפי שאפשר לכתוב ספר גדול על הרפתקאות, על צרות או על ייסורי הנפש, ואילו על בן אדם שחי חיים טובים ומאושרים אי אפשר לכתוב יותר מכמה שורות.

אין זה אומר שבמהלך ההיסטוריה לא נעשה שום שינוי לטובה בעולם. במשך הדורות נעשו הרבה שינויים על ידי אנשים פרטיים או על ידי אנשים כלליים, ובחלק מן השינויים הללו הייתה גם קדמה או עלייה. אולם כמו שאפשר לראות במאה השנים האחרונות, גם כשקורים דברים גדולים וטובים, יש להם סוף, במוקדם או במאוחר, ואחרי המצב הולך ומתדרדר. גם כשנדמה שנעשה איזה שינוי גדול, הוא לא נשאר קיים אלא עובר כמו חלום. ההיסטוריה מתקדמת כמו מי שמנסה

ומגדלים איזה פרח לפי שעה - אין לזה קיום. מי שמצפה למשיח בעצם אומר: "די. היינו מספיק זמן בגלות הזו"; ובשביל לומר את זה לא צריך להיות בעל רוח הקודש.

יש המאמינים שמדינת ישראל היא ראשית צמיחת גאולתנו. יש מקום לפקפק באמונה הזו, לא מפני שעשו במדינה הזאת דברים לא טובים בפרט כזה או אחר - אדרבה, עשו הרבה דברים טובים - אלא שהדברים הטובים הללו הם חלק מהחיים, וכל עוד הם אינם הולכים רק קדימה או למעלה הרי שגם אם לפעמים נראה שקרו דברים משמעותיים, בסוף הכול חוזר לקדמותו. אני זוכר, למשל, את השירים שחיברו במהירות רבה אחרי מבצע קדש. בעקבות המבצע כל סיני היה בדינו, ואנשים הלכו לצפות בהר שמקובל לקרוא לו הר סיני (אף על פי שלפחות לפי חז"ל הוא בוודאי לא הר סיני), והיה אפילו מי שתקע בשופר. אחד השירים ששרו אז היה "לא אגדה, רעי, ולא חלום עובר; הנה מול הר סיני, הסנה, הסנה בוער". אלא שאחרי שכתבו את השיר עבר פחות מחודש וחצי, וצבא ההגנה לישראל כבר הספיק לקפל את הזנב בין הרגליים ולצאת מכל סיני בלי שריד ופליט, אפילו בלי סנה קטן, בוער או לא בוער.

מסתבר שבעולם שלנו קורים לפעמים דברים שאנחנו שמחים בהם, אלא שהם לא נמשכים. עובר זמן, הגלגל עושה עוד סיבוב, ואז מתברר שמה שהרווחנו לא הרווחנו, מה שקיבלנו לא קיבלנו, ומה שחשבנו שקרה לא קרה. כשמחשבים

את החשבונות לאחר כמה שנים, מה נעשה, מה נוצר, ולאן העולם הולך - מגלים שנשארנו באותה בעיה. בסך הכול אנחנו נמצאים בעוד סיבוב של גלות.

יש גלות קשה, יש גלות רכה, ויש גלות שמכיוון שהיא כל כך רכה, אנשים נרדמים ונשארים בה. הסוג הזה של הגלות דומה לאדם עייף שנופל בשלג ונרדם. מכיוון שהשלג מלא אוויר, חם לו, והוא אינו מרגיש את הקור של השלג, ופשוט מת. יש מקומות שבהם היהודים נכנסים לתוך הגלות בדיוק כך. הם חיים שם, ולא עושים להם יותר מדי צרות, חם להם והם מכוסים במין שלג לבן ויפה, וכך הם נשארים לישון ולא קמים; ובסוף, כשמנסים להסיר מהם את השלג, מתברר שהם כבר לא ממש יהודים. על כל פנים, כל עוד העולם מתנהל בעליות ומורדות, זהו עולם של גלות - בטוב וברע, בנחת ולא בנחת.

אחרי ביאת המלך המשיח ילכו כל ימי העולם בתנועה אחת בלבד - רק קדימה ולמעלה, בלי ירידות ונפילות. בתוך החיים ובתוך העולם שיווי המשקל רופף, ואנחנו רוצים להביא את הדברים לשיווי משקל יציב, לזמן שבו הדברים יעמדו במקום שהם ראויים לעמוד בו, ושתהיה התקדמות. זהו כל העניין של ימות המשיח - בין בניסוחו של הרמב"ם ובין בניסוחים אחרים התמצית היא תמיד אותה תמצית: אחרי שיבוא וייראה ויתגלה המלך המשיח, בעיות העולם ילכו ויפתרו, האנושות תיעשה טובה יותר, ואז נוכל להמשיך הלאה בדרך ישרה במה שנקרא 'חיי העולם הבא'.

לא לקבל את הגלות

דיבר על 'להביא לימות המשיח' - קודם כול כדי שאנשים יהיו מודעים לעניין הזה.

הפרופורציות של העולם

מעבר לעצם המודעות למשמעות של ביאת המשיח, הדיבור עליה משפיע גם על המעשים שאדם מנסה לעשות בעולם ועל האופן שבו הוא מודד את מעשיו.

לפעמים אדם מסתפק בהישגים קטנים, ולכן הוא אינו מגיע ליותר מהם. כאשר כל עולמו של אדם קטן ומוגבל, הוא כבר אינו יודע מה הם העניינים הגדולים. הכרתי פעם אדם שהיה לוקח הלוואות, ובכל פעם שהיה מוצא הלוואה חדשה שבה הוא יכול לשלם את החובות הקודמים, הוא היה שש עליה כמוצא שלל רב. ההלוואה החדשה לא פתרה לו את הבעיה; הוא בסך הכול מצא עוד הלוואה, ואחריה הוא היה צריך ללוות עוד הלוואה אחרת. זוהי הבעיה של אנשים שמרוצים מההישגים והרווחים הקטנים שלהם - בעצם אלה הן 'הלוואות' שאינן פותרות אף בעיה. גם אם אדם עושה משהו, מתברר שלאחר העשייה לא קרה שום דבר. גם אם אדם תקע איזו יתד, הניח אבן פינה או כתב כתובת על מצבה - שום דבר מהדברים הללו לא הזיז דברים של ממש.

כדי שאדם לא יסתפק במעשים הקטנים, גם אם אלו מעשים שהוא יכול להתפאר בהם בפני אנשים, הוא צריך לדעת פרופורציות. העיסוק ב'להביא לימות המשיח' מלמד את הפרופורציות

הדיבור של הרבי בעניין 'להביא לימות המשיח' נועד להבהיר שאיננו רוצים עוד את העליות והירידות הללו. הרבי ניסה להביא אנשים להבנה שאי אפשר להמשיך לקבל את המהלך המתמיד של עליות וירידות, את קיומן של בעיות ללא פתרון שנמשכות והולכות בלי סוף. איננו רוצים להישאר בתוך המציאות הזו.

לפעמים נדמה שאנחנו די קרובים לימות המשיח, ושם נעשה עוד מאמץ אחד קטן, אם נצמד עוד כמה פסיעות, נגיע לשלב הבא. אבל כדי להגיע לשלב הבא לא מספיק לצפות למשיח כמו שאנשים בדרך כלל מצפים. אנשים מצפים לביאת המשיח בתנאי שהוא לא יבוא היום ומחר, משום שהיום יש להם איזו עבירה לעשות, ומחר יש להם כמה עסקים לעשות - שיבוא בזמן יותר נוח. יש הרבה אנשים שזה מה שהם מרגישים, גם אם הם אינם אומרים את זה בגלוי.

אנשים צריכים לשאול את עצמם איך אפשר לסיים את המציאות הזו? איך אפשר לעשות שינוי שאחריו לא יהיו עוד תהפוכות? הרי אנחנו, בני האדם, יודעים לעשות רק דבר אחד באופן סופי וגמור - רק כשהורגים מישהו, עושים מעשה בשלמות, בצעד בלתי הפיך. השאלה היא איך אפשר לעשות שינוי נחרץ כל כך בצד השני; איך להביא את העולם אל המנוחה ואל הנחלה; איך להיות מסוגלים סוף סוף להמשיך ללכת בלי לחשוש שבכל רגע נמעד ונחליק למטה. הרבי

שנדע שהדברים שאנחנו עושים הם דברים קטנים ושנאנחנו צריכים לעשות דברים גדולים.

מעשים שיש להם קיום

איך עושים דברים גדולים? קודם כול, אדם צריך לשאול את עצמו אילו דברים שלא ירדו ויפלו הוא יכול לעשות. יוצא לי לפגוש זוגות לפני החתונה, והרבה פעמים אני אומר לבחורה: "תראי, עכשיו את עדיין יראה ושלמה ומתפללת שלוש פעמים ביום, אבל לפני שאת מתחתנת כדאי שתחליטי על דבר אחד שתמשיכי לעשות במשך שנות הנישואין, והוא לא יתבטל. ההחלטה הזו חשובה משום שיש הרבה אנשים ונשים שיום חתונתם

"איך אדם יכול להביא

את המשיח? ... הוא

צריך להתקדם אפילו

צעד אחד, אבל צעד

שיחזיק לעולם ועד.

ויום שמחת ליבם הוא היום האחרון שבו הם בני אדם. מהיום ההוא והלאה הם 'נכרכים מתחת לסינור', שוקעים בחיי המשפחה עד מעל הראש, ואין להם כבר תקומה". דברים דומים אני אומר גם

הנכונות; רק דברים שאינם חולפים כמו חלום הם דברים גדולים באמת, בבחינת 'להביא לימות המשיח'.

כשאנחנו מדברים על ימות המשיח, איננו מתכוונים לימים שבהם יהיה עוד רבי חדש בעולם, או לימים שנוכל לבנות בהם את בית המקדש על הר הבית. תארו לעצמכם שהכול אפשרי: כל השטח של הר הבית פנוי; את הכסף הרי אין שום בעיה להשיג - אני בטוח שהוא יגיע מכל מיני יהודים, אפילו כאלה שלא ירצו שיכתבו את השם שלהם; חותמים חוזה עם חברת 'סולל בונה', והיא בונה את בית המקדש על הר הבית. הרי מן הסתם, יעשו בבית הזה את מה שעשו בשני הבתים שקדמו לו: אנשים שהמצפון מציק להם, יביאו אליו קרבן של שור, עז, כבש, תור או בן יונה - שזו דרך קלה הרבה יותר מחרטה - וירגישו מאושרים. אבל מה יהיה הסוף? הרי הבעיה איננה לסמן 'וי', להגיד שעשינו את זה, שבנינו את בית המקדש בירושלים. הבעיה היא איך לגרום לשינוי גדול בעולם.

חשוב להבחין בין הדברים הגדולים לדברים הקטנים. הדברים הגדולים הם אלה שמקדמים את העולם לקראת השינוי הזה, והדברים הקטנים הם כל מיני דברים אחרים שנעשים בעולם שכל אחד מהם הוא יפה וטוב, אך בסופו של דבר הם אינם מעלים ואינם מורידים. אנחנו צריכים להעמיד את הדברים בפרופורציות ולשאוף אל הדברים הגדולים באמת. כל זמן שהרבי היה יכול לדבר, הוא לא הפסיק לדבר על המשיח כדי שנדע מה הם הדברים הגדולים, כדי

דברים קטנים. אבל גם כשאנחנו עושים דבר קטן, אנחנו צריכים לדאוג שהדבר הקטן הזה יהיה דבר אמתי. ביאת המשיח מתקדמת צעד אחרי צעד. היא איננה יכולה להתקדם כמו הליכה על קרח חלקלק, אלא כמו עלייה במדרגות. ייתכן שאלו הן מדרגות קטנות, אבל כל מדרגה היא מדרגה. וכאמור, המציאות של ימות המשיח לעולם לא תתמוטט.

ביאת המשיח היא צעד גדול לכל ישראל ולכל העולם, אבל אדם צריך לשאול את עצמו: איך אני בעצמי יכול להביא לימות המשיח. אדם מביא לימות המשיח אם הוא עושה צעד אחד שבזכותו זז בעולם משהו, גם אם הוא לא יעשה שום צעד נוסף. אם יהיו יותר ויותר אנשים שיעשו צעד כזה, אנחנו סוללים את הדרך ובונים את המדרגות כדי להביא לימות המשיח.

גדולים וגם קטנים

על מה דיבר הרבי? מצד אחד, כשהרבי דיבר על 'יִקְרַב קֶץ מְשִׁיחָה', הוא דיבר על דברים גדולים. כאמור, ביאת המשיח אינה ביאתו של עוד צדיק אחד שיהיה בעל מופת יותר מהבעל מופת הקודם, ויהיה לו שטריימל יותר גדול וזקן יותר ארוך מהצדיקים הקודמים. ביאת המשיח היא שינוי ממה שהיה במשך אלפי השנים האחרונות בכל סדרי העולם. הרבי רצה שנחשוב על ההיקף הגדול ושנדע לאן צריך ללכת. ומצד שני, הרבי לא רצה שנבזז ליום קטנות. הוא אמר: "אל תמעט בחשיבותו של שום דבר, גם לא בחשיבותו של דבר קטן. אל תעסוק

לבחור בן ארבע עשרה: "במקום להחליט החלטות שאתה לא תעמוד בהן, החלט החלטה אחת; ובלבד שההחלטה הזו תהיה כמסמר נטוע, שאי אפשר לעקור אותו".

איך אדם יכול להביא את המשיח? ייתכן שאם אדם היה קם, יוצא לרחוב וזועק זעקה גדולה ומרה: "ריבונו של עולם, הבא את המשיח!" - תפילתו הייתה נשמעת במרום. אבל אם אדם אינו יכול להביא את המשיח באופן הזה, והוא בכל זאת רוצה ללכת לקראת ימות המשיח, הוא צריך לבנות בניינים של אמת; לעשות דברים, ולו גם דברים קטנים שיחזיקו מעמד לעולם, שיהיו "כְּהָר צִיּוֹן" לא ימוט" (תהלים קכה,א); לקבל על עצמו החלטות שיעמדו לעולם; להתקדם אפילו צעד אחד, אבל צעד שיחזיק לעולם ועד.

על המאמר: "פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם, פתח שעגלות וקרוניות נכנסות בו", אמר הרבי מקוצק: פתח כחודו של מחט הוא אולי קטן, אבל הוא מפולש ועובר מקצה לקצה. אדם צריך לחרוץ עוד ועוד עד שהוא יצליח להגיע לצד השני; רק אז הוא עשה משהו, ומכאן והלאה נפתח פתח שמרכבות ועגלות נכנסות בו, נפתח פתח כפתחו של אולם. אבל צריך לגרום לכך שהחריץ לא יימחק.

בסופו של דבר, לא את כל המעשים הגדולים ולא את כל המהלכים הגדולים אנחנו עושים. אנחנו צריכים לעשות את מה שאנחנו יכולים לעשות; ואנחנו יכולים לעשות גם דברים גדולים וגם

רק בדברים הגדולים". אדם צריך לעסוק בכל הדברים שהוא יכול לעסוק בהם, בין דבר יציב ובין דבר עובר, בין דבר שמשנה את העולם ובין דבר שעושה טובה לאדם אחר.

היום אמר לי מישהו: "עשיתי דבר מסוים ולקח לי הרבה זמן, אני חושב שהיה בזה יותר מדי השתדלות ופחות מדי תוצאות". אמרתי לו: "תראה, אם אתה יושב עם מישהו, ואתה מדבר איתו דברים בטלים, ועל ידי הדברים הבטלים הללו הוא מסיח את דעתו מהדאגה שלו - עשית מצווה". לא תמיד אדם צריך לומר לאדם הראשון שהוא פוגש בדרך: 'בוא נביא, שנינו יחד, את הגאולה'. אמנם אם זה אפשרי, זה דבר גדול, אבל לפעמים אדם צריך לומר לזולת דברים בטלים, לטפוח לו על הכתף, אפילו לספר לו בדיחה, ואם הוא הצליח לגרום לו לחייך חיוך קטן - הוא עשה דבר טוב, ואני בטוח שבשמי מרום מחייכים יחד איתו.

אסור לזלזל בדברים הקטנים, קודם כול מפני שלפעמים פרוטה ועוד פרוטה מצטרפות לחשבון גדול. בנוסף לכך, לפעמים אדם אינו יודע מה יצא מהדברים שהוא עושה. כתוב: "בְּבִקְרָה זָרַע אֶת זֶרְעוֹ וּלְעֶרֶב אֵל תַּחַח יִדָּה כִּי אֲנִי יוֹדֵעַ אִי זֶה יִכְשֹׁר" (קהלת יא,ו). לפעמים אדם חושב שהוא עושה דברים גדולים, ובסוף מתברר שמהדברים הגדולים הללו יוצאים בסוף רק הבל ורעות רוח; ולעומת זאת, הדברים הקטנים שהוא עושה יכולים לצמוח ולעשות שינוי אמיתי וממשי בעולם. אי אפשר לדעת מה קורה בתוצאה ממעשים קטנים לא

רק בעולמות העליונים, אלא גם בעולם שלנו. על פי התיאוריה של הכאוס, ייתכן שאדם מוחא כפיים במקום אחד, וכתוצאה מכך כוכב לכת במקום אחר מתפוצץ, והוא מאיר פי אלף מהשמש. זה יכול לקרות. לא תמיד אפשר למדוד את היחס בין הדברים הקטנים והדברים הגדולים.

מצד שני, אדם צריך להתבונן בפרופורציות של העולם, ולדעת מה הוא דבר גדול ומה הוא דבר קטן, כדי שאם הוא יכול לעשות דברים גדולים, הוא לא ישתקע בדברים הקטנים, ולבסוף ימצא את עצמו יושב ומחפש בפחי אשפה שמא ימצא שם משהו. אמנם הוא לא צריך לעסוק רק בדברים הגדולים ולהימנע מהדברים הקטנים, ואם יש דבר אחד שהוא יכול לעשות, הוא צריך לעשות אותו כאן ועכשיו גם אם הוא קטן. ועם זאת, אדם צריך לבנות מסגרת גדולה שבתוכה הוא עובד ולהבהיר לעצמו מה הוא צריך לעשות, כדי שלא ישקע ויבלה את הזמן רק בדברים קטנים וחסרי ערך. על רבי יוחנן בן זכאי כתוב שלא הניח דבר גדול ודבר קטן שלא למד. הגמרא מפרשת ש'דבר גדול' - זה מעשה מרכבה, ו'דבר קטן' - זה הוויות דאביי ורבא (סוכה כח.). הוא היה אחד מאלה שצפו במרכבה, ועם זה הוא פלפל בהוויות אביי ורבא. לפעמים אדם צריך לעסוק אפילו בדברים קטנים יותר. שני הצדדים האלה, הם חלק מהדיאלקטיקה של שמיים וארץ. השמיים גבוהים למעלה מעלה עד אין קץ, והארץ היא למטה, ובה יש קיום וזכות קיום גם לביצי כינים. הקדוש

אנחנו נוטים להסתכל קרוב. אמנם כתוב גם בהלכה שנתנית צדקה מתחילה בקרובים ומתפשטת מהמרכז החוצה, ומי שקרוב יותר - מוקדם יותר. ואכן פעמים רבות אדם יושב - בענייני צדקה או בעניינים אחרים - בתוך המסגרת שלו והמעגל שלו, בין אם המעגל הזה הוא אני ועצמי, אני ומשפחתי, אני והשטיבל שלי או אני והחברים שלי. אני רוצה להבהיר: המעגל הזה הוא אכן מעגל חשוב. חשוב שיהיו לאדם מעגלים קרובים ומעגלים הדוקים; חשוב שהאדם יקרב את קרוביו, וחשוב שיהיו לו אוהבים וידידים בגוף ובנפש שבהם הוא נקשר ואיתם הוא עולה. אכן, אדם יכול לשמוח בחלקו במעגלים שלו, אבל עם זה הוא צריך לזכור "את אשר איננו פה עמנו".

כשאדם בא לבית הכנסת, הוא רואה את אלה שמגיעים לבית הכנסת, ולפעמים אלה שנמצאים ממלאים את כל בית הכנסת, אבל הוא אינו רואה את אלה שאינם מגיעים. הוא צריך להיות מוטרד מהשאלה מה קורה לאלה שאינם נמצאים, מה קורה לאלה שאינם פה עימנו היום. האנשים האלה אשר אינם פה עימנו העסיקו את הרבי. הוא אמר שצריך שיהיה לנו אכפת מהם ושמצבם ייגע לנו.

האובדים והנידחים שבהר הקודש

אנחנו צריכים להיות מודעים למי שאיננו פה עימנו מפני שהוא אינו יכול לבוא, למי שאיננו פה עימנו מפני שהוא אינו

ברוך הוא דואג גם לעולמות הגדולים וגם לדברים הקטנים. הוא דואג לביצי כינים וגם לדברים הרבה יותר גדולים מקרני ראמים.

לדאוג לאובדים ולנידחים

אשר איננו פה עמנו היום

אני רוצה להתייחס לנקודה נוספת שעליה הרבי דיבר. משה רבנו אמר: "ולא איתכם לבדכם אֶנְכִי כָרַת אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת הָאֱלֹהִים הַזֵּאת. כִּי אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנֹה

האנשים האלה אשר

אינם פה עימנו

העסיקו את הרבי.

הוא אמר שצריך

שהיה לנו אכפת מהם

ושמצבם ייגע לנו.

פה עִמָּנו עֵמִיד הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֶת אֲשֶׁר אֵינָנו פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם" (דברים כט, יג-יד). אנחנו צריכים לחשוב מה אנחנו יכולים לעשות כדי לדאוג לאלה שאינם איתנו פה היום.

מחמת חולשת הגוף וחולשת הנפש

כתוב שכשהמלך המשיח יעלה וימשול על עולם, כל מלכי אומות העולם יהיו משועבדים לו וחייבים בכבודו ויביאו לו שי. מה כבר אפשר להביא למשיח שמושל על כל העולם, ובידו כל הכסף שבעולם וכל הכוח שבעולם? איזו מתנה אפשר לתת לו? על כך כתוב: "וְהִבִּיאוּ אֶת כָּל אֲחֵיכֶם מִכָּל הַגּוֹיִם מִנְחָה לָהּ בַּסֹּסִים וּבַכָּרֶב וּבַצִּבְּאִים וּבַפָּרָדִים" (ישעיהו כז, ג). וכך הצדיק הסביר את הפסוק: המתנה שהגויים יביאו למשיח תהיה יהודים. אבל אלו יהודים הם יביאו לו? הרי כל היהודים ששמעו את קול השופר, כל אלה שנגעה יראת ה' או אהבת ישראל בליבם יבואו מעצמם; מי מהיהודים יישאר אצל הגויים ולא יבוא אל המשיח? יישארו המתבוללים שבמתבוללים, הנמוכים שבנמוכים, אלה שיאבדו בין הגויים, שאולי הם לא ידעו על עצמם וגם אחרים לא ידעו עליהם שהם יהודים. אלו הם היחידים שלא יבואו. לכן כשמלכי האומות ירצו לתת מתנה למלך המשיח, הם יערכו במדינה חיפוש גדול, וכשימצאו יהודי כזה, הם ישמחו ויאמרו: "אה! יש לנו במדינה יהודי אחד!" ישימו אותו בעגלה מפוארת, יקשטו אותו בפרחים, ויביאו אותו שי למלך המשיח. הסביר אותו צדיק: "אם יהודי כזה הוא שי למלך המשיח - אני אזרוק את המתנה של מלך המשיח?"

על המתנות האלה אני מדבר. אלא שכדי למצוא אותן - את הנידחים והאובדים - לא צריך לנסוע לקצות העולם, ואפילו לא לארץ אשור או לארץ מצרים; גם "בהר הקדש בירושלים" יש בריות כאלה.

רוצה לבוא, ולמי שאיננו פה עימנו מפני שכלל לא רלוונטי שהוא יבוא. בעבר, כלל העולם היהודי שני מעגלים עיקריים: המעגל הקטן שהקיף את מי שנקרא בתורה 'עמיתך' - מי שאיתך בתורה ומצוות, בחוכמה ובתבונה; והמעגל של עמי הארצות. בימינו, לצער הלב, הבעיה איננה עמי הארצות, ואפילו לא אפיקורסים - אני בקושי מוצא אפיקורס אחד או שניים, וגם לגביהם אני לא בטוח אם הם באמת אפיקורסים. הבעיה היא אנשים שעומדים במדרגה פחותה עוד יותר.

אנחנו צריכים להשתדל ככל האפשר לעשות משהו שייגע אפילו באלו ש"אַבְדִים בְּאַרְץ אֲשׁוּר" וש"נִדְחִים בְּאַרְץ מִצְרַיִם", אלו שלא רואים אותם ולא שומעים אותם ולא יודעים עליהם. לפעמים הם נמצאים בקצה העולם, ולפעמים הם נמצאים פה, סמוך אלינו.

יש לי ידיד שאוסף את עשרת השבטים. הוא נוסע למדינות נידחות ומגלה עוד שבטים נידחים שהם אולי עשרת השבטים האבודים. אמרתי לו פעם: "למה לך לחפש את עשרת השבטים כל כך רחוק? הלא בעיר ניו יורק אתה יכול למצוא מיליון וחצי אנשים שהם בטוח מזרע ישראל. למה שלא תאסוף אותם?" והאמת היא שיש אנשים כאלה גם בירושלים ובתל אביב. הם אינם חיים בצד השני של הסמבטיון אלא בצד השני של הירקון.

סיפרו על צדיק אחד שקירב באופן מיוחד אדם פשוט אחד, וכך הוא הסביר:

הגוף החולה של כנסת ישראל

הדאגה ליהודים רחוקים שברחוקים איננה רק כדי להוציא יקר מְזוֹלָל, אף על פי שגם זה עניין גדול בפני עצמו; הדאגה הזו נובעת קודם כול מההבנה שגם אנשים כאלה שאינם נמצאים פה עימנו היום - גם הם עברו בברית עם הקדוש ברוך הוא, שהרי הברית הזאת נכרתה עם כל העם.

האנשים הללו, שמתנתקים מעם ישראל ומהזהות היהודית שלהם, מזכירים את המחלה שנקראת, כנראה בטעות, צרעת. זוהי מחלה שתוקפת אנשים, לא עלינו ולא עליכם, ואוכלת אותם לאט לאט. אדם שהמחלה הזו תוקפת אותו, איבריו נרקבים ונושרים. יום אחד נושרת לו בוהן, לאחר כמה ימים נושרות אוזניים וכך הלאה. הרבה לפני שאיבר מסוים נופל, הוא כבר רקוב עד היסוד. אין בו עצבים או כלי דם, ולמעשה הוא כבר אינו חלק מהגוף אלא רק דבוק אליו. אדם שחולה במחלה הקשה הזו - בין שנושר אפו או האצבע הקטנה שברגלו - נמצא במצב איום ונורא. גם מהגוף של קהל עדת ישורון, הגוף שנקרא כנסת ישראל, נושרים חלקים. אותם אנשים שעליהם אני מדבר הם האיברים שמידלדלים ונושרים, מידלדלים ונושרים.

באותו אופן אפשר להבין גם מדוע חשובה השאלה אם אנחנו מרגישים את האנשים הללו שהולכים ומתנתקים מעם ישראל. אחד הסימנים לכך שחלק מסוים בגוף עוד חי, שיש בו עדיין קצת

חיות, הוא שהאדם מרגיש אותו. את האבחנה הזו אפשר לראות אצל אנשים שחולים, לא עלינו ולא עליכם, בניון שרירים, שגם היא מחלה לא סימפטית. מחלה זו מתחילה ברגליים ומתקדמת לאט לאט עד שהחולה כבר לא מסוגל ללכת; ואז היא מגיעה לידיים וכך הלאה, עד שהאדם כבר אינו מסוגל לעשות כמעט כלום, ואפילו לדבר הוא אינו יכול משום שהמחלה משתקת גם את הפה. הגוף של מי שחולה במחלה הזו נראה בסדר גמור, וקשה לדעת עד איפה המחלה מגיעה. כשרוצים לבדוק זאת, נועצים מחט בקצה של הגוף ושואלים את החולה מה הוא מרגיש. אם המחלה הגיעה לשם, הוא אינו מרגיש דבר; ואז צריך להתקדם ולהמשיך לדקור אותו בעוד ועוד מקומות, עד שמגיעים למקום שבו הוא מרגיש משהו. כשאדם כזה מפסיק להרגיש כאב בקצה הרגל, הדבר צריך להדאיג לא רק את קצה הרגל אלא את האדם כולו. אם אדם אינו מרגיש את איבריו - סימן שהוא חולה. זה אינו סימן שאיבריו חולים, משום שחולי איננו שייך לחלק זה או אחר, אלא למהות הכוללת; אם המהות הכוללת חולה, היא מפסיקה להרגיש את הכאב. באותו אופן אם אנחנו איננו מרגישים את הכאב על האנשים שהולכים ומתנתקים מאיתנו - הדבר דומה לאבחון של רופא; כאילו רופא בדק ודקר מקום מסוים בגוף ולא מצא בו שום הרגשה, והוא רושם: "האיש הזה חולה בניון שרירים מתקדם, והוא עומד למות". לא רק האצבע הקטנה של הרגל שלו עומדת למות אלא הוא,

לא שמע על סיפורים כאלה, אלא מפני שהסיפור הזה קרוב אליו יותר. הוא חושב: "זה אדם שהכרתי, שהיה יכול להיות חבר טוב שלי, והנה הוא הלך עד לקצה האחר". לעומת זאת, כשמדובר באדם רחוק, הוא יותר אדיש. לאמיתו של דבר אדם צריך להיות מסוגל ללכת לקצה העולם כדי לעשות משהו בשביל יהודי שהוא כלל אינו מכיר.

אסיים בסיפור מופת על הרבי. אחד החסידים של הרבי שהיה שליח במקום נידח, סיפר שהרבי אמר לו להביא מצה למישהו. הוא חיפש את האיש הזה ומצא אותו והביא לו מצה. האיש הזה התרגש מאוד ואמר לו: "אתה יודע מה עשית לי? אני נמצא פה לבדי. כל משפחתי נהרגה באירופה, ושום דבר לא נשאר ממנה. אמרתי בליבי: 'זהו זה. אין לי קשר או שייכות ליהדות'. קבעתי עם עצמי שאם היום לא יתגלה לי איזה סימן, אני משתמד וגומר את הסיפור. והנה הבאת לי את המצה, ואני חושב לעצמי: עדיין יש מישהו שחושב עליי, עדיין יש מישהו שקשור אליי!". אותו אדם שינה את עולמו וחזר ליהדות.

לא סיפרתי את הסיפור הזה כדי לספר "את הגדלות אשר עשה", אלא כדי לעורר את המודעות לכך שיש בכלל יהודים כאלה. גם אם אדם מרגיש שאין ביכולתו לעשות הרבה בפועל עבור היהודים הללו, עצם ההרגשה שהם שייכים אליו ונוגעים לחייו חשובה. כל עוד אנחנו מודעים לקיומם של היהודים הללו ודואגים להם, הגוף היהודי עדיין חי. לחיים!

מתחילתו עד סופו, עומד למות. מצד שני, כל עוד אדם מרגיש כאב כלשהו - זה מעיד שהוא עדיין לא מת. גם אם הוא חולה וסובל, עדיין יש לו תקווה.

במשנה כתוב מה השכינה אומרת כשאדם מישראל מצטער משום שמוציאים אותו להורג. בשביל שיוציאו אדם להורג, הוא צריך להיות רשע שעובר עבירה לאחר התראה ובנוכחות עדים; ועל אדם כזה השכינה מצטערת ואומרת: "קִלְנִי מראשי, קִלְנִי מזרועי" (משנה סנהדרין ו,ה) - אוי, כואב לי הראש, כואבת לי הזרוע. אדם צריך לומר לעצמו שאם השכינה בוכה כך על הרשעים הללו שחייבים מיתה, הוא צריך לפחות להיות מודע לעניין הזה.

אכפתיות

הרבי הדגיש מאוד שחשוב שהאנשים שאינם פה עימנו היום יהיו חלק מהמחשבות שלנו. לפני שנעשה משהו בעניין - נניח להם תפילין או גדליק להם נרות שבת - חשוב שפשוט יהיה אכפת לנו מהם, שהם יהיו חלק מהתמונה שלנו, מפני שהם שייכים להשלמת התבנית הגדולה. הרבי דאג לכך לא כדי לכבוש לבבות אלא משום שרצה שנגריש אחריות כלפיהם. עצם העובדה שאדם מודע למצבם, שאכפת לו ושהוא מרגיש את הכאב היא משמעותית, גם אם לא תמיד הוא יכול לעשות הרבה.

לפעמים כשאדם שומע על אדם קרוב אליו שהשתמד והוא מסתובב עם גויה, הדבר נוגע לו מאוד, לא מפני שהוא

שלושת השבועות - על מה אנחנו בוכים?

שיחה בישיבת תקוע, י"ט תמוז תשע"ד

גלות

אין ספק בכך שליהודים יש צרות, גם פעם היו צרות ואולי אף יותר ממה שיש עכשיו אך גם כיום לא חסרות צרות. צרותיהם של ישראל בגלות קשורות במידה מסוימת לחורבן הבית, אבל הם קשורות בעיקר לזה שחיינו בארצות של שתי דתות ששתייהן לא אהבו אותנו ואף הדגישו זאת ביתר שאת. לכל מקום היה מנהג מסוים ביחס ליהודים. בעיר גדולה בפרובנס היה מנהג קבוע שיום אחד בשנה, רב הקהילה הלך להביע את רגשות אהבתו והכנעתו לבישוף המקומי, חלק מהטקס היה שהרב קיבל סטירת לחי לעיני כולם, זה סוג של דבר שאולי מבטא באופן מתומצת את חיינו כעם בגלות. את תולדות ישראל בשנים הללו אפשר לסכם כך: פה זרקו את היהודים מהעיר הזו, פה זרקו את היהודים מעיר אחרת, פה העלילו עליהם עלילת דם, פה העלילו עליהם עלילה אחרת, שם היה פוגרום ביהודים וכך זה נמשך הלאה, מבחינה זו בין שלומדים על תולדות של עיר אחת או של מדינה זה אותו דבר, זרקו אותם ממקום למקום ומקצה לקצה. זה היה המנהג המקובל.

חלק מהדברים שהיו המקור וההתחלה של צרותינו נעלמו כיום מן העולם. אמנם, הסתבכנו פה עם המוסלמים וזה משליך על החיים שלנו כעם בכמה וכמה ארצות. אבל גם אם אדם איננו פטריט גדול ואיננו תומך נלהב במדינה, עדיין ברור שיש פה סוג אחר של חיים. התרגלנו לסוג מסויים של דברים ולסוג מסויים של חיים. חלקם טובים, וחלקם פחות טובים אבל ככלל התרגלנו. אמנם, מפעם לפעם מתפרצים ויוצאים מאורעות של צרה ויגון ועדיין הם נותרים בהיקף מוגבל. אז בהחלט אפשר לומר שאנחנו בוכים על הצרות אבל זהו רק חלק מן העניין של הימים הללו

בית המקדש

אחת מהקיונות של ט' באב עוסקת בזה שהוציאו מהמקדש תשעים ושלוש כלים,

יש שם רשימה מסודרת של הכלים האלה, השאלה היא: האם "על אלה אני בוכיה", על כך שלקחו כך וכך כלים. באופן רחב יותר אפשר לשאול: אנו חיים פה עם יהדותנו, בסך הכול המצב לא נורא, השאלה היא על מה אנו בוכים, מתלוננים ומתאוננים? אם נעמיד את השאלה בצורה פחות יפה: בית המקדש חרב- זו עובדה, כבר הרבה שנים הוא עומד בחורבנו, זה נכון ש"שועלים הילכו בו" ולפעמים דברים גרועים בהרבה משועלים הילכו בו, ואחרי כל זה יש שאלה אמיתית, למי זה חסר?

יש לנו מצוות ודברים ועיסוקים ובוודאי שאם בית המקדש היה קיים - היו לנו עוד הרבה מצוות. כל הבעיות שיש לנו כעת עם בשר חלב וכשרות בכלל הן כאין וכאפס לעומת מה שיש בהלכות טהרות - זה היה עולם שלם של בעיות. ואחרי כל הדברים הללו, לגוף העניין, כשאר חושבים על הענין של בית המקדש, אני לא יודע אם כעת מישהו היה נכנס למקדש כדי לראות דבר שנראה כמו בית מטבחים גדול: אחד מביא שלמים, אחד מביא חטאת, אחד מביא אשם ואחד מביא עולה, ושוחטים ומפשיטים ומנקים את כל זה, תארו לעצמכם את המקום הזה, והשאלה אם מישהו נכנס לשם מה היה קורה לו? ואפילו מעבר לעניין של כל מה שהיה שם, השאלה היסודית היא: למי זה חסר? אני אומר "ובנה ירושלים"- יפה, ואני אומר "שיבנה בית המקדש במהרה בימינו" - יפה מאוד, אבל עדיין השאלה היא בעצם למי חסר בית המקדש.

התמונה המלאה

הנקודה היסודית ביחס לכל הדברים הללו קשורה בתמונה הכללית. על מה אנחנו בוכים? אנחנו בוכים על זה ששום דבר איננו כתיקונו, יש לנו עולם שאפשר להסתדר איתו אבל במובן בסיסי מאוד הדברים אינם כתיקונם. בהיקף כולל בית המקדש הוא סוג של נקודת ציון לעולם שלם של הלכות שנעדרות מחיינו, עולם שלם שלא ברור מה יהיה עליו. מדברים הרבה על תרי"ג מצוות, איפה יש לנו תרי"ג מצוות? יש לנו אולי חמישית ששייכת בפועל וגם החמישית הזו לא תמיד שייכת לעולם של היום יום. המכלול השלם של התורה והמצוות במלוא הקיפן הוא המבנה האידיאלי של מלכות ישראל, את מלכות ישראל במובן הזה אנו חסרים.

כל עניין האבל והאבלות קשור לתמונה הגדולה. האבל קשור לכל הציור הפנימי שלנו כעם, כ"ממלכת כהנים וגוי קדוש", כדבר שיש לו שלמות, לא רק מבחינת החוויות אלא גם מבחינת המציאות- כל זה איננו.

האמת היא שעל זה אפשר לבכות בכל השנה כולה ויש את זה בתפילות, אבל

בימים הללו ישנו סוג של התרכזות. בימים הללו אני מתרכז בנקודת ההעדר, בנקודת החיסרון. אנחנו אומנם עושים מצוות ומעשים טובים אבל אחרי כל זה אנחנו חיים רק בקטע אחד של התמונה, התמונה השלימה היא כל כך רחוקה שכבר שכחנו אותה, שכחנו ולא שכחנו, על זה אנחנו בוכים.

התגלות מלכות ה' בעולם

התמונה הגדולה, הציור השלם של איך העולם של היהדות צריך להיות, זהו העניין של ביאת המשיח. זהו המהות של הצום, של האבלות ושל הבכיות בכל השנה ובמיוחד בימים האלה. אנו רוצים משיח עכשיו - לכל עם ישראל, לכולם, לגרועים ולגרועים עוד יותר, משום שכולם הם חלקים של הגוף היהודי. אני מדבר על הגוף היהודי לא כגוף של אדם מסויים אלא כגוף של העולם היהודי כמכלול, כגוף אחד. הגוף הזה, המכלול הזה הוא מה שיוצר את - "ושכנתי בתוכם", לא בתוך המקדש לבד אלא בתוכם - בתוך עם ישראל, משום שעם ישראל בשלמותו הוא הדמות הכללית שבה מתגלה ה' בעולם. המקדש במהותו שייך למכלול של כל ישראל. המכלול הזה הוא הגוף, כשהגוף הזה פגום אזי כביכול יש פגם גם למעלה. כתוב בספר ישעיהו: "אתם עדי נאום ה' ואני א-ל" (ישעיה מג"ב), בזמן שאתם עדי אני א-ל וכשאין אתם עדי אין אני א-ל (ספרי דברים שמו). מציאותנו, הווייתנו, שלימותנו היא הדבר שכביכול הקב"ה מתגלה בו בעולמו. כשאומרים שהשכינה עלתה למרום זו הנקודה הבסיסית של גלות השכינה.

כאשר השכינה בגלות היא נסתרת ומה שנשאר הוא רק בבחינה של "מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור". לכאורה, "מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור" אלו שני חלקים מקבילים, אך יש הבדל בין מלוכה וממשלה. הממשלה היא מהות השלטון בפועל - השליטה. המלוכה, פירושה שאני מקבל ומרגיש את המלכות והמלך.

הממשלה של הקב"ה לעולם איננה יוצאת מהעולם. לא משנה באיזה מצב, בגלות או בגלות קשה, כשהורגים אותנו וטובחים בנו - הקב"ה מושל העולם ולא משנה מה אנשים יגידו. הוא מושל העולם והוא עושה בעולם כרצונו, אבל אז הוא מושל בעולם בבחינה של דיקטטור, הוא מושל בעולם מפני שיש לו כוח. הוא מסדר את המערכות, הוא מסדר את כל מה שקורה בעולם ואם למישהו יש ספיקות בכך - הוא מקבל רעידת אדמה או גל צונאמי... הצד הזה של הממשלה של הקב"ה בעולם קיים תמיד.

לעומת זאת, המלוכה כדבר שמבטא את הרצון שלנו - היא הדבר שחסר, היא הדבר שאנחנו מייחלים לו. בראש השנה אנחנו לא עושים חג על ממשלתו של

הקב"ה אלא על מלוכתו, אנחנו מתפללים בר"ה על המלוכה ולא על הממשלה. מלכות הקב"ה היא- "בכל עולמים" (חוץ מאשר קצת בעולם שלנו) אבל "ממשלתך" היא "בכל דור ודור": בדור של כופרים ובדור של מאמינים, בדור של "שומרי אמונים" ובדור של אנשים ששכחו הכול. ממשלתך נוכחת ותקיפה בימי דוד ושלמה, בימי חזקיהו ובימי המבול. גם אם דור המבול לא רוצה - זה לא משנה, הממשלה קיימת. אבל המלוכה לא קיימת בכל דור, היא שייכת לכל העולמות, אבל היא לא קיימת בכל דור.

כשמדברים על מלכות ה' זה אומר שהקב"ה שמתגלה בנו, בנו עצמינו, לא רק בבחינת הקודש ששורה עלינו, אלא בנו בבחינת המכלול של כל הווייתנו, זה מה שאנחנו חפצים בו, זהו "האדון שאנחנו מבקשים". אנחנו בוכים הללו על דבר שדיברו עליו כשהתחילו לבנות את בית שני: "הנה מלך בא לך עני ורוכב על חמור" (זכריה ט,ט), זה מה שאנחנו רוצים - "מלך בא".

משיח

בצד מסויים מה שעושים בימי החורבן במידה רבה זה להתפלל על המשיח. אחד מגדולי ישראל שאל מתי יבוא הקץ? התשובה שהוא קיבל הייתה פסוק: "מישאל ואלצפן וסתר" (שמות ו,כב), צריך לקרוא את זה כך: מי שאל, ואל צפן - סתרי, הוא שאל והקב"ה צפן את התשובה לשאלה הזו וזה סוד של הקב"ה. אולי אותו רב לא היה שבע רצון אבל הוא על כל פנים קבל תשובה. את השאלה הזו שאל לא רק האיש הזה אלא בוודאי מיליונים רבים של יהודים ששאלה זו נשאלה על ידיהם. מסופר שפעם שאלו את "בעל התניא" את השאלה הזו והוא אמר כך: המשיח שיבוא- אתם לא מעוניינים בו, והמשיח שאתם מעוניינים בו- לא היה מעולם ולעולם לא יגיע.

כשאני הולך ברחוב ושואל אנשים מה יהיה כשיבוא המשיח? אנשים אומרים: המשיח ידאג שלא יהיה לי גרעון בבנק, שלא יזלו לי מים מהמרזב הזה, שהבת שלי תתחתן. כשיבוא המשיח הוא יפתור לי את כל הבעיות - בשביל מה המשיח בא אם לא בשביל זה. אנשים מדברים על זה בגדר של משהו שעל ידו יתמלאו כל הציפיות אבל לא נראה שזהו תיאור שקשור לביאת המשיח.

חכמי ישראל נתאוו לביאת המשיח, לא לשלטון, אלא נתאוו לסוג של תנאי חיים שבהם המהות הפנימית של עם ישראל תתגלה. כאשר יבוא המשיח התנאים החיצוניים הגדולים יגיעו להשלמה וכיוון שיגיעו להשלמה יהיה אפשר להמשיך קדימה בדרכים אחרות.

בימים האלה, אני יכול לבכות על כל מיני דברים, והשאלה היא אם אני באמת בוכה על הדברים שאני צריך לבכות עליהם. אנחנו בוכים לא על כך שבגלות הרגו כך וכך

אנשים, אנחנו בוכים על ההעדר, על החורבן. בימים אלה מדברים על מה חסר, מה צריך להיות, הרבה יותר מאשר השאלה מה קרה כשחרב הבית. החוסרים וההעדרים הללו הם הנושא שבאמת ראוי לעסוק בהם בימים האלו. זה חשבון נפש על האומה, לא על צרה אחת אלא על החשבון הכולל. המקדש והקרבות הם חלק מהמכלול, גם דיני טומאה וטהרה ועוד עולמות שלמים הם פרטים בתמונה הגדולה - כל הדברים האלה ועוד דברים רבים אחרים התנדפו. המקדש הוא לא הדבר היחידי שאין לנו, הוא ציר שמסביבו נעים חלקים אחרים של הבניין היהודי והחלקים הללו הם חלק מתמונה שלימה.

להביא לימות המשיח

מה שאני צריך לעשות בימים אלו ביתר שאת זה העניין של לצפות לישועה, זה לא ענין של יום מסוים, הרי שלש פעמים ביום מצפים לישועה, אבל יש זמנים ששייכים לזה, לא מדברים רק על החורבנות שהיו אלא מדברים על "מתי יהיה קץ הפלאות". זה דבר שצריך להטריד ולהעסיק אנשים, מתי בא הקץ? מתי זה מגיע? כשמישהו מצפה לישועה זה דבר יפה.

הציפייה לגאולה לא היתה באותו אופן בכל הדורות אבל מזמן האר"י זה נהיה יותר בולט, האר"י הפך את זה לעניין הרבה יותר אקטיביסטי, בעולם שהוא בנה לא נשארים רק פסיביים - צריך לעשות משהו כדי להביא את הגאולה. האר"י טען בספריו שצריך - "להביא לימות המשיח", ימות המשיח זה לא כמו שאר דברים שבאים מעצמם - המוות בא, ודברים אחרים באים אז גם ימות המשיח בא, האר"י אמר שלא כך, אני צריך להשתדל, לעבוד ולדאוג - "להביא לימות המשיח". לכן, אם צריך לדבר בימים האלה על משהו זה על איך אנחנו עושים להביא לימות המשיח?

יש אנשים גדולים שיכולים לדפוק על השולחן ולהגיד שצריך שיבוא המשיח... מה אנחנו יכולים לעשות? יש דברים שאנחנו מסוגלים לעשות. גם כשיש תהליך גדול ודברים גדולים, יש דבר קטן שיכול לעשות מישהו שהוא לא אדם גדול, הוא יכול לעשות דבר בתחום שלו, בכסף שלו, בשביל לקרב את הגאולה. כל הבכיות שלנו על העבר זה פחות חשוב מאשר ציפייתנו לעתיד, שזה בעצם התכלית של הימים הללו - לא רק לדבר על העבר אלא לחלום ולהכין את העתיד.

מה יהיה על 'שארית ישראל' מוסף מיוחד

”

בסיכומי של דבר אני רוצה לעשות שני דברים שהם דבר אחד. הם נזכרים במשפט שאומרים בתפילה: "שומר ישראל, שמור שארית ישראל, ואל יאבד ישראל, האומרים שמע ישראל".

אינני מדבר על השטיבל שלי, על החברים שלי, אפילו לא על המשפחה הקטנה שלי. אני מדבר על שארית ישראל, שהם נוגעים לי. אולי זו טעות; אולי הייתי צריך לחשוב רק על אלה שגרים במושבה הגרמנית, ושמא לחשוב רק על אלה שגרים ברחוב גרץ, הרחוב שאני גר בו - יש שם מספיק עניינים שצריכים תיקון וביור; ובכל זאת, אני יושב וחושב על שארית ישראל.

ומה אני רוצה לעשות לשארית ישראל? "שמור שארית ישראל" - אני רוצה ששארית ישראל תישאר. גם לגויים אני מנסה להסביר, שהקיום שלנו הוא הקיום של העולם. לא מזמן אמרתי לאדם אחד שכמו שהעולם מלא בכל מיני יסודות - פחמן, מימן, הליום ועוד - ומתוכם יש כמה יסודות, פחות מאחוז אחד ממה שיש בעולם, שהם יסודות רדיואקטיביים, כלומר שכל הזמן הם פועלים ומוציאים מתוכם אנרגיה, והם אלה שמחזיקים את העולם ומפעילים אותו - כך אנחנו, עם ישראל; אם ישמידו אותנו, העולם יגווע לא הרבה זמן אחריו.

אני מבקש: "שמור שארית ישראל", אבל אינני מבקש רק שנישאר בחיים ושלא יהרגו אותנו, אלא: "שמור שארית ישראל... האומרים שמע ישראל". זהו הדבר שאני רוצה תמיד - כשאני יושב וכותב ספרים, מדבר דיבורים או כשאני מגיע לכל מיני מקומות נידחים, לא עלינו, שנראים כאילו הם כלל אינם מקומות לבני אדם. מה אני עושה שם? אני שם בגלל המשפחה. ומה אני מנסה לעשות למשפחה? לפעול ככל יכולתי שהם יאמרו 'שמע ישראל'. את הדבר הזה אני מנסה לעשות לכל אלה שאני יושב איתם, הקטנים עם הגדולים. את הדבר הזה אני מנסה להנחיל כמה שאני יכול לכל מי שאני פוגש - שיגידו 'שמע ישראל', שישאגו 'שמע ישראל', ש'שמע ישראל' יהיה בתוכם.

(התוועדות ג' אב תשע"ב, מתוך "עד בלי די")

ליקוטי הרב - עם ישראל, אהבת ישראל ומצב העם היהודי

מהות יהודית

חיי משפחה וחברה ואפילו מלחמה. אולם כל הצרכים הללו כל ההתעסקויות הללו (גם אם בפועל הם נוטלות את רוב המשאבים ואת רוב הזמן) אולם הם טפלות למגמה ולמטרה העיקרית - להיות כהנים משרתי ה'.

(“ממלכת כהנים”, “we jews”)

קראתי שקאנט אמר שבאופן פרטי, לא בתור פילוסוף, הוא נוטה בכל זאת להאמין במציאות הבורא בגלל שתי סיבות: הסיבה האחת היא ההרמוניה שהוא רואה באסטרונומיה, היוצרת את הרושם שיש בורא, והסיבה השנייה היא הקיום של עם ישראל... בספר ישעיהו כתוב: “וְאַתֶּם עַדִּי נְאֻם ה' וְאֲנִי אֶל־ל”. המדרש אומר על הפסוק הזה: “כשאתם עדי - אני א-ל, וכשאין אתם עדי - אין אני א-ל”. התפקיד הגדול שלנו הוא להיות העדים של ה', ואנחנו צריכים לדאוג שהבאים אחרינו, משפחותינו והמשפחות הרחוקות מאיתנו, ימשיכו

להיות 'ממלכת כהנים' פירושו שעם ישראל כעם מקבל את התפקיד להיות משרתי ה' בעולם, בלשון הנביא: 'עדין של הקב"ה', אנשים שתכליתם הלאומית הכללית היא להיות הנושאים של שם ה' בעולם. אלה שהעיסוק בעבודת ה' אינו עבורם חלק חשוב או בלתי חשוב בתוך מערך חייהם, אלא אומה שתכלית קיומה הוא בהיותה מכוונת כלפי עבודת ה', כאשר כל שאר המרכיבים של קיומה אינם אלא טפלים ובטלים למטרה הזאת. מקדש ה' איננו עוד מרכז דתי עבור העיסוק הדתי של העם אלא הוא מרכז החיים שלו, הדבר היחיד שמצדיק את קיומו, שהרי זהו תפקידו של הכהן - להיות משרת ה'; הוא שמהותו היא בכהונתו, הוא מי שהחיים הדתיים שלו אינם פרט במהלך הכללי אלא המטרה, העבודה העיקרית. ודאי, אף ממלכת כהנים אם היא ממלכה דורשת לקיומה את כל שאר הדברים שכל מדינה ואומה צריכות להם, והיא מצריכה עבודה, עיצוב

להיות העדים. כשישלח ה' מהרה משיחו, תהיה לנו פחות עבודה בעניין הזה, אבל אין לנו שום הבטחה מתי זה יקרה.

לא דיברתי איתכם דברי תנחומים, וגם לא סיפרתי סיפורי מופתים. ניסיתי לדבר איתכם על דברים שאני חושב שיש בהם ממש: איך אנחנו יכולים לגרום לכך ששום דבר לא ישבור את עצם הלז ששלנו, איך נפעל שהקיום היהודי יישאר לעולם.

(התוועדות יב-יג תמוז, "עד בלי די")

המגיד מקוֹז'ניץ היה אומר: 'אם הייתי בטוח שאני בוודאות מזרע אברהם יצחק ויעקב, הייתי שם את הכובע על הצד ורוקד "קוזק" ברחוב, על שיש לי את הזכות הזאת.'

(חיי עולם, פרשת ניצבים)

מצב היהדות

נדמיין לעצמנו שמשישו קיבל לידו כתב-יד שיכול לפתוח שערי שמים. הוא לוקח את כתב-היד הזה ורץ בכל כוחו עד קצה העולם. כשהוא מגלה שהוא עצמו לא יוכל להגיע הוא מוסר את המסמך הזה לילדיו, והילדים ממשיכים לרוץ אתו ולשמור אותו מכל משמר, דור אחרי דור. אך עם הזמן - ולמרות העטיפות הרבות והאריזות היפהפיות שהמסמך

הזה נשמר בתוכן - המלים מתחילות להימחק. האנשים הנושאים את המסמך אינם יכולים עוד לקרוא בו, והמסמך עצמו נעשה כתב-יד דהוי. עוד זמן חולף, ומכתב-היד הזה נשאר רק פיסת נייר, שגם היא הולכת ונרקבת. הדורות הבאים אמנם מוסיפים לשאת את המסורת הזו ולהעביר אותה הלאה, ואולם בתוך זמן קצר עתידיים האנשים הנושאים את אותה תיבה ריקה - שאי-פעם הכילה כתב-יד יקר - לגלות שהם רצים כליכך מהר ובמאמץ כה רב בשביל... לא כלום. והם יפסיקו לרוץ.

אפשר לומר שזה מה שקודה לנו: כתב-היד נעלם מחיינו. אמנם יש בינינו כאלה שעדיין מדברים על ה"מסר", אבל אינו יודעים עוד מהו המסר הזה. לא רק שאיננו מסוגלים עוד לקרוא אותו, אלא שהוא נמחק כליל. יש לנו רק קליפה ריקה, שגם היא כבר איננה שלמה. אנחנו עדיין ממשיכים לרוץ, אבל כמה זמן אפשר לרוץ עם דבר ריק שכזה? אכן, זה עיקר הבעיה: איבוד המשמעות הפנימית.

(מתוך "מה יהיה על העם היהודי", דינר' של

Aleph Society בנו יורק, 1995)

בחיים היהודיים קיימת עובדת-יסוד אחת אשר אין כל אפשרות להתעלם מקיומה. יתר על כן: עובדה יסודית זו חייבת להיות בסיס ראשון במעלה לכל מחשבה ופעילות נוספת. כל פעולה

לשמור על ישראל

אני נמצא הרבה עם יהודים. רוב עיסוקי תמיד הם יהודים. פעם כשהייתי באיזה מקום נידח באמצע סיביר, קרא לי מושל המחוז. מושל המחוז הוא מין מלך קטן במקומו, וכשהוא קורא לך, אתה בא, ולו רק מחמת נימוס. באתי אליו, והוא שאל אותי: "מה אתה עושה פה?" עניתי לו את האמת: "באתי כדי לבקר את משפחתי". הוא שמע אותי, אחר כך דיברנו, וכל זה לא גרם נזק לא לי ולא לו. וזו הייתה האמת - באמת באתי לבקר את המשפחה.

(התוועדות ג' אב - "עד בלי די")

ברגע שאדם מסכים, כמו שרבים בציבור הדתי מסכימים, שיש שני קהלים, יש קהל דתי, שיש לו צרכים ויש לו עניינים משלו, ויש קהל אחר שהוא אחר. ברגע שמסכימים שהעניין הזה של יהדות הוא עניין של רצון אישי, פרטי, שאנשים רוצים להשתייך לקבוצה כזו או לקבוצה אחרת - באותה שעה למעשה שולל האומר מעצמו את כל ההנחות ואת כל הבסיסים שעליהם הוא עומד. מפני שהתורה אומרת כי מי ששומר מצוות ברובו שומר מצוות באשר הוא יהודי, ולא משום שהחלטתו להצטרף לדת המשונה הזאת, ואם אדם סבור שזה עניין של "רוצה או לא רוצה", באותה שעה הוא שולל מעצמו את הצידוק ההגיגיו לקיומו הדתי. ברגע שאדם מודה שפלוני היהודי

הנעשית בלא להתבונן ובלא להתחשב בעובדה זו מן ההכרח שתכשל או תביא לסטיות מדעיות רבות. עובדה יסודית זו היא: כי היהדות מצויה בימינו בתקופה של משבר. משבר זה הוא משבר היסטורי-לאומי עצום: ענקי בהיקפו, תהומי במהותו. אחד המשברים הגדולים ביותר אשר עברו על היהדות ואולי הגדול שבהם.

מבלי להיכנס לעת עתה למהותו ופנימיותו של משבר זה אפשר לציין את הביטוי החיצוני שלו: רובו של עם ישראל שוב אינו קשור לתורה. יותר מדויק: רובו של העם שוב אינו רואה את התורה כדרך מחייבת עבורו, אלא (לכל היותר) כמסמך היסטורי.

להבין את מלוא המשמעות של העובדה הזו - אשר ההרגל בה מטשטש לעתים את הרגשת חשיבותה- נוכל אם נשים לב לכך שלפחות מאז ימי הבית השני היה עם ישראל- על אדמתו ובגלות- ממלכת כהנים. זאת אומרת: במשך תקופה של כאלפיים וחמש מאות שנה היה עם ישראל- הן בתור חטיבה לאומית אחת, והן כקבוץ המורכב מפרטים בודדים- כפוף מבחינה מעשית בחיי יום יום ובדרך חייו כולה למרות ההלכה ומוריה, וקשור קשר רוחני הדוק אל התורה. והנה, במשך תקופה של כמאה שנה התערער והלך קשר זה עד שהגיעו הדברים אל המצב כיום בו רוב העם אינו דבק ביהדות.

(מתוך "היהדות בתקופת משבר", רשפים)

אין כאן נוסחה, אין כאן משפט אמת אלא עניין של שעשוע.

(מתוך "כל ישראל ערבים", שיחה במקור חיים תשס"א)

יש מצווה שמנוסחת בתורה לא בצורה חיובית אלא בצורה שלילית: "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם" (דברים כז, כו). מה זה 'להקים את דברי התורה'? להקים את דברי התורה זה לא לקיים את דברי התורה, לקיים את דברי התורה זה דבר אחד וזו מצווה גדולה ועניין גדול. אבל יש מובן אחר של קיום התורה: 'להקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם' - צריך שהתורה תעמוד, שתהיה קיימת, שתהיה קוממיות, ומי שלא עושה את זה לא אומרים לו רק: 'אתה לא עשית מספיק ובעזרת ה' הנכדים שלך יעשו את זה במקומך' - אלא בשביל זה אספו את כל ישראל, כולם ביחד עמדו שם ואחרי שאמרו להם כל מיני קללות אמרו להם: ארור! קללה! שמתא! חרם! נידוי! על מי שלא יעשה מה שהוא יכול כדי להקים את דברי התורה הזאת!

(התועודות ג' תמוז תשס"א, מקור חיים)

לפני המון שנים ניסיתי בחוסר הצלחה גדול לקרוא לפני תקיעת שופר את

מותר לו לנסוע בשבת, הרי זה אומר שאינו מקבל יותר את קדושת השבת. ומכאן והלאה - אותו אדם סובלני אינו אלא חלק ממה שקוראים "היהדות החילונית". הרי כל היהודים החילונים שומרים כמה מצוות, למשל הם נמנעים מלהתאבד, הם רובם אוכלים בשבת - גם הדתיים עושים את זה. אלא שאנו עושים עוד כמה דברים. הם אוכלים סופגניות, ואנחנו גם אוכלים סופגניות וגם מדליקים נרות חנוכה. הם אוכלים בפסח חמץ ומצה, אנחנו אוכלים בפסח רק מצה, אבל מבחינה עקרונית אנחנו שייכים לאותו ציבור.

לכן, מה אכפת לי מה קורה ליהודי שיושב עכשיו באירקוטסק, בקצה הצפוני של רוסיה? אם לא אכפת לי, פירושו של דבר שלא אכפת לי כלל מכל העניין כולו. אינני יכול לחלק ולהגיד: אני את נפשי הצלתי. המחויבות שלי כלפי היהודי הרחוק היא אותו סוג של מחויבות השייך אלי, הקשר שלי אליו הוא אותו סוג של קשר שלי אל הקב"ה. ומי שמודה שיהודי אחר פטור מזה - פירושו של דבר שגם הוא פטור מזה... ברגע שיש נוסחה מתמטית, המשמעות שלה היא שהנוסחה הזו תישאר נכונה לגבי כל מספר a או b. אם היא נכונה רק לגבי שני מספרים - היא אינה נוסחה.

ברגע שאדם מסכים ומודה שהיהדות איננה נכונה ואיננה תקיפה לגבי כל יהודי שבעולם - הרי הוא אומר בזה שהדבר הזה איננו תקף יותר. ומעתה

אהבת ישראל

אומרים שיש אופן איך למדוד כל דבר בעולם. אחת השאלות הגדולות היא איך מודדים אהבת ה' בודקים כמה אדם גועה יותר בתפילה שלו? זאת אינה אמת מידה אמיתית לאהבת ה'. בספרים הקדושים כתוב שאהבת ה' נמדדת על פי המידה של אהבת ישראל. כאשר אדם מראה שאהבת ישראל שלו היא בערך בדרגה של מינוס שלוש, גם אהבת ה' שלו עומדת באותה מדרגה, אולי אף פחות מזה. על כן "ואהבת לרעך כמוך" איננה עוד מצווה פרטית שכתובה בפרק י"ט בספר ויקרא, אלא היא יסוד שהכול עומד עליו.

(התוועדות י' שבט תשנ"ח, מקור חיים, מתוך "עד בלי די")

השיר שהיה המנון הלח"י: 'חיילים אלמונים'. בשיר הזה יש המון רצינות, רציתי להעביר את זה לתלמידים - הם בוודאי נרדמו באמצע - אבל זה שיר יפה על החילים שנכנסו למחתרת הזו, ואין להם לא כבוד לא תהילה ולא צבא, אבל הם נלחמים. "כולנו גויסנו לכל החיים משורה משחרר רק המוות" - אתה מגויס לכל החיים; תתחתן ויהיו לך ילדים - ואבא שלהם מגויס, תהיה זקן עם מקל ועדיין מגויס, תלך למוות - ותזכור שעדיין אתה מגויס. זה דברים רציניים מאוד. זה דברים שאולי לא נכנסים למוח ולא ללב, אבל נכנסים עמוק לפופיק, הם לא נותנים מנוחה. אתה מגויס. לכמה זמן? לכל החיים.

(התוועדות י' שבט תשע"ו, ישיבת תקוע)

אני טוען שאני אופטימיסט יהודי. אופטימיסט יהודי אומר כך: העולם שחור ומכוער, אבל יש איזו תקווה. מי שחושב שהעולם שונה, אני חושב שהמשקפיים שלו אינם טובים או שיש לו בעיה בעיניים שבגללה הוא רואה צבעים לא נכונים. אני חושב שאני רואה את הצבעים הנכונים, וכך נראה העולם: גם שחור וגם מסריח. אבל הוא לא חייב להישאר כזה, ומכוח התקווה הזו אני חי.

(התוועדות ג' אב תשע"ב, מתוך "עד בלי די")

מי שמבין את העניין של אהבת ישראל, מרגיש שהבעיה של כל יהודי, גם של יהודי שיושב במקום נידח - בין בגשמיות בין ברוחניות - היא הבעיה שלו עצמו. אדם שנתקע מסמר ברגלו אינו יכול להגיד: "הרי המרחק מהרגל עד לראש הוא די גדול. אם כך, אשכח מהמסמר". כאשר אדם הולך וברגלו מסמר, הוא יודע שמשוהו תקוע בגוף שלו, בחיים שלו. אם מישהו אינו מאמין לי, אני מציע לו ניסיון פיזיקלי וביוולוגי - שיחלוץ את נעליו ויבעט בעיטה טובה בקיר; הוא ייווכח לדעת שאף על פי שהציפורן שלו איננה דבר

חי ואיננה איבר רציני, ואף על פי שהיא ברגל ולא בראש, כל עצמותיו תאמרנה: "מה קרה לציפורן שלי?" באותו אופן, גם יהודי שהמרחק שלו ממני גדול יותר מהמרחק בין הראש והרגל, וגם אם הוא במעמד, בדמות, בנפש ובחיים של ציפורן הרגל - אם אכפת לי ממנו, מצבו כואב לי. כשאדם מרגיש שישראל הם כאיש אחד, בגוף אחד ובמהות אחת, שהיהודים האחרים הם עצם מעצמו ובשר מבשרו, כשהכאב של הזולת כואב לו, והוא יודע שאלו הם החיים שלו והמהות שלו - הוא יעשה מה שעושה מי שכואב לו, ולא מה שעושה אדם כשכואב לאחר. מי שכואב לו - בין שהוא פועל כך ובין שהוא פועל אחרת, בין שהוא עושה את הדבר החכם ביותר, ובין שהוא עושה דבר לא חכם - עושה משהו בעניין.

(התוועדות י' שבט תשנ"ח, מקור חיים, מתוך "עד בלי די")

יש אדם שעושה חסד עם חבריו, אוהב את אוהביו ומקרב את קרוביו. הוא אומר: "אני מלא אהבת ישראל - כלפי שניים וחצי חברים שלי", או: "אני אוהב את כל היהודים, חוץ משניים, שלושה, ארבעה או חמישה מיליון אנשים שאינני סובל, עוד מיליון אנשים שאינני יכול להיות במחיצתם, עוד כמה מאות אלפים שאינני רוצה להיות איתם באותו חדר, ויש עוד כמה שאינני מחבב אותם. לגבי כל השאר, אני מלא כולי באהבת ישראל.

אפשר להגיד שאינני אוהב ישראל?!
התופעה הזאת מתרחשת בכל מקום. אדם מסתכל על אנשים אחרים והוא אינו אוהב אותם. מה לעשות, הוא לא גדל איתם באותו גן ילדים, הם אינם מדברים באותה שפה ולא באותם מושגים, ואולי הם גם עושים מעשים שלא ייעשו. על כן הוא אינו אוהב אותם אהבת נפש, ויתרה מזו, הוא יכול להגיד עליהם מה שהוא רוצה. יש כל כך הרבה אנשים שהם יוצאים מן הכלל, ומי נשאר ב'כלל ישראל'? כלל ישראל הוא אני ושלושה חברים שלי.

(התוועדות י' שבט תשנ"ח, מקור חיים, מתוך "עד בלי די")

בעניין אהבת ישראל, צריך להתחיל לפי דברי הנביא: "שְׁלוֹם שְׁלוֹם לְרִחוּק וְלִקְרוֹב". קודם כול צריך להגיד "שלום" לרחוק. פעמים רבות קל יותר להגיד לו "שלום" מפני שהוא רחוק. אחר כך, צריך להגיד "שלום" גם לקרוב, וזה קשה הרבה יותר מפני שאותו אני מכיר, ויש בינינו הרבה מאוד עניינים שמביאים להתנגשות. אחרי שאדם אומר "שלום" גם לרחוק וגם לקרוב, אפשר לחשוב הלאה. וכך המשך הפסוק: "אָמַר ה' וְיִפְאֲתוּ". מאין באה הרפואה? בגוף אחד, בשר אחד, דם אחד - אפשר לקיים תהליך של ריפוי. האם אפשר לרפא איברים מנותחים, עצמות מפוזרות

לחצי מהמדרגה הראויה של אהבת ישראל".

(התוועדות י' שבט תשנ"ח, מקור חיים, מתוך "עד בלי די")

סיפרו לי שבעיירה של אימי, היה שם יהודי אחד, שהיה אחד מגדולי הלמדנים שם. היהודי הזה, מעולם לא התפלל בבית הכנסת ביום הכיפורים. מה הוא היה עושה? היה הולך בבוקר, עם שק, שהיה ממלא אותו בבקבוקים של חלב, ועוגיות, והיה הולך מבית לבית בעיירה. מפני שהנשים והגברים וכולם רצים לבית הכנסת ביום הכיפורים, ומשאירים ילדים שלא קיבלו אוכל, משאירים אנשים זקנים, משאירים חולים - אז הוא היה הולך מבית לבית, והוא היה אומר את כל התפילות בעל פה בדרך. זה נקרא מסירות נפש, מפני שוודאי יותר טוב לשבת ולהתעסק בדביקות, ולראות איך המלאכים מרפרפים, מעופפים מעלה - אבל אחרי כל הדברים, איפה נמצאת הנקודה?

לכל אחד יש לו אותו הפיתוי - לעשות דברים, לעשות דברים חשובים, דברים גדולים, דברים שיהיו הוד והדר לכל העולם. ומהצד השני יש לעשות דבר שהוא לא יהיה הוד ולא יהיה הדר, ולא יהיה כבוד - לא לי ולא לאחרים. לפעמים אני יכול ללכת באיזה מקום, ואני יושב עם ילד בעל פיגור, אני מדגדג אותו

וגולגלות שמסתובבות בבית הקברות? השלב הראשון בסיפור הגאולה הוא "וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת עֶצֶם אֶל עֶצְמוֹ" - עצם מתקרבת לעצם, והן מתחילות להתאחות ונעשות גוף אחד. זה עדיין שלד, אבל אחד. מכאן והלאה הוא יכול לקרום בשר, עור וגידים, ולבסוף אולי תבוא בו גם רוח חיים. הדבר הראשון שאפשר לעשות, ושכל אחד יכול לעשות וצריך לעשות, הוא לקרב עצם לעצמו.

כמו בעניינים רבים אחרים, גם בעניין הזה לא עליי לגמור את המלאכה בשלמותה, אבל עליי החובה לרצות. גם אם לא הגעתי לכל מה שאני רוצה להגיע אליו, אסור שהדבר יפריע לי לחלום עליו ולדעת שיש עיקר גדול, והוא - היותנו בשר אחד, גוף אחד שדבוק בקדוש ברוך הוא. אי אפשר לנתק את הקשר בינינו לבין עצמנו, ואי אפשר לנתק את הקשר עם הקדוש ברוך הוא. אם נדע על הקשר הזה, ננסה לעבוד עליו - לקיים אותו, או לכל הפחות להרגיש אותו, תהיה לנו תקנה ורפואה.

(התוועדות י' שבט תשנ"ח, מקור חיים, מתוך "עד בלי די")

באהבת ישראל יש דרגות מעבר לדרגות. אחד מאוהבי ישראל הגדולים, ר' משה ליב מסאסוב, אמר: "מי שאינו מסוגל למצוץ מוגלה מפצע של ילד יהודי שחולה במחלה מדבקת, עוד לא הגיע

מתחת לסנטר, והילד הזה מחייך - ואני הפסדתי בגלל זה כל מיני עיונים קדושים ובכל זאת עשיתי את מה שהייתי צריך לעשות.

(התוועדות ג' תמוז בנייני האומה תשע"א)

יהודים

הדחף היהודי לעשות דברים אלה, אינו נובע ממה שהם מתבקשים לעשותם, ובוודאי לא משום שיש להם אינטרס לעשות אותם. הדחף הזה מקורו בכורח פנימי שהסבל, וביתר שאת - סבלו של הזולת, מעורר אותו. משה, שהוא הגואל הראשון של העם, מתחיל את פעולתו מתוך אותה דחיפה עצמה: לעזור לסובלים, לתקן מעשה עוול. והוא עושה דבר זה לא משום שהוא נדרש לכך, אלא מפני שהוא כפוי מתוך עצמו לעשות כן, גם כאשר אלה שהוא מנסה לסייע להם הם כפויי טובה, וגם כאשר הם פועלים כנגדו. שהרי הכורח שלו אינו נובע מרצונם של האחרים, אלא מן הדבר המצוי בתוכו, מן המשיחיות שלו-עצמו.

אם כן, בכל הדורות היו יהודים שהלכו ופעלו בצורה זו, מפני שהם יהודים. לאמור: מתוך הכרה שיהדותם היא המחייבת אותם לפעול כדי לגאול את העולם, והם עושים זאת גם כאשר הקשר האידיאי שלהם אל היהדות שוב אינו קיים, ובין שהם עושים זאת שלא

במודע ומתוך דחף שהם עצמם אינם מסוגלים להסביר אותו. כל הדחפים הללו מתבטאים הן בצורות מהפכניות וקיצוניות, והן בפעולות ציבוריות, אבל גם במעשים פרטיים שאינם מרשימים. אותו דחף שמוביל אדם מסוים להשתתפות בתנועה מהפכנית יכול להביא אחר, שיש לו אופי שונה או אתגרים אחרים, להיות רופא או עובד סוציאלי. אבל ביסודו של דבר שניהם רדופים על-ידי אותו כוח עצמו.

בוודאי קשה לראות בתחילה שהצעיר המהפכן, המנסה לבנות תנועת שחרור לאומית אתיאיסטית במדינה מסוימת, או הרופא הכרסתן שמטפל בחולים במקום כלשהו, או המורה המיוגע שיושב ומלמד ילדיהם של אחרים, שכולם מכילים בתוכם שלא במודע את החלום הבסיסי של הילד היהודי: להיות משיח.

(מתוך "חסבין משיח", we jews)

אחד הקרובים שלי, היה אדמו"ר בירושלים. פעם, כשהוא נפרד מהחסידיים, הם ראו שלפני שהוא נפרד הוא מתכופף במקום. הם שאלו אותו מה הוא עושה, הוא אמר: 'כתוב ש"מקוה ישראל ה"', אז אני טובל בתוך יהודים'.

(שיחה בתקוע, כ"ח אדר תשע"ה)

הזה הלך ועמד בתור כדי שירשמו אותו
עם כל היהודים.

(התוועדות ג' אב, תשע"ג)

היה לי שיעור באיזה בית שלימדתי תניא.
דיברנו על מסירות נפש, וסיפרתי על זה
סיפורים מהעבר הרחוק והקרוב. מישו
אמר לי: 'כל מה שסיפרת היה על העבר.'
אמרתי לו, שפאר ישראל זה לא שכך
וכך רבנים מסרו את נפשם על קידוש ה',
אלא שכך וכך גנבים וזונות מסרו נפשם
על קידוש ה'. שאלו אותי: 'האם היום זה
שייך?' אמרתי להם: 'אני לא יודע הכול,
אני לא יודע.'

ערב אחר, הגעתי להיאחזות נח"ל
באיזה חור נידח ליד אילת. זה היה לפני
40 שנה. באו אנשים מסביב להקשיב לי
- בטח היה כ"כ משעמם, לא יודע אפילו
אם היה רדיו שם, אז הם באו. דיברתי עם
האנשים ונתתי להם על הראש, לא בלשון
קדושה; אפשר להעליב אנשים גם בלי
להגיד מילים גסות. דיברתי דברים קשים,
אמרתי להם פחות או יותר: 'ספק אם
אתם יהודים, בוודאי אתם מזרע ישראל,
אבל לא ברור מה אתם.' חלק מהקהל
מאוד כעס, בצדק. פתאום קם איש אחד
וצועק: 'תדע לך! אני חילוני, אבא שלי
היה חילוני, סבא שלי היה חילוני, אבל אם
היו מבקשים ממני לעבוד ע"ז- הייתי
מת!' וזה עשה לי נחת רוח - הוא חשב
שהוא מעליב אותי, אבל זה מאוד הרטיט
את ליבי; זה היה ערב אחר ערב, שאלה

פעם דיברתי על זה שהקב"ה לא רק
האלוקים שלי אלא שזה גם אבא שלי.
אחרי ההרצאה בא אלי מישו שהוא
פרופסור לפסיכולוגיה; פסיכולוג קליני.
הוא אומר: 'תראה, העניין הזה שאמרת,
שיהודים מרגישים אל הקב"ה כמו אבא,
אני מגלה אותו בתוך הבדיקות שלי
באופן מובהק לגמרי; היהודים מרגישים
ככה, הגויים לא; לא משנה אם זה גויים
דתיים או לא דתיים.' אני שייך לקב"ה,
אנחנו שייכים למשפחת ישראל. בית
יעקב פירושו: אנחנו הבית ששייך לקב"ה.

(שיחה בתקוע, כ"ו אדר תשע"ה)

אנרי ברגסון, הפילוסוף, בא ממשפחה
יהודית טובה, עם כל מיני ייחוסים,
אבל הוא בעצמו לא היה לו שום קשר
ליהדות. בסוף ימיו, כשכבר היה איש זקן,
הוא חשב להתנצר. ואז הגיעו הנאצים
לצרפת. בצרפת הוא היה מין אליל קטן,
אולי הפילוסוף היחידי שקיבל פרס נובל
לספרות, והנאצים בוודאי לא היו נוגעים
בו. הנאצים הכריזו שכל היהודים צריכים
להירשם. והאיש הזקן הזה, שאולי היה בן
90, עמד בתור להירשם כיהודי.

זה משהו כזה, מין דבר מוזר, מה קורה
אצל בן אדם, שכל ימיו הנושאים האלה
לא עניינו אותו בכלל; והוא חי, כתב, ויצר
דברים בעולמות אחרים, אבל בנקודה
שהוא היה צריך להגדיר את עצמו, הזקן

ותשובה. העובדה היא שאני זוכר את זה.

לטובתי אומר, שלולי הייתי מרגיז אותו, הוא לא היה אומר את זה לעולם. כ"כ הרגזתי אותו, הגעתי עד התהומות שלו, זה יצא ממנו כמו זעקה כזו.

(ליל פורים בישיבת תקוע, תשע"ו)

יום אחד נסעתי לחו"ל ופגשתי חסידי חב"ד שנוסעים לרבי. מאחורי בטיסה ישב אפרים קישון. בבוקר, בגסיעה הם התחילו להציע לאנשים להניח תפילין. הם באו גם לגוי שישב לידי... בסוף במקום תפילין עשו איתו לחיים. כשהם באו לאפרים קישון הוא אמר שהוא לא מוכן ולא רוצה ושיעזבו אותו בשקט. בסוף בא אחד מהם ודיבר איתו הרבה זמן והוא נשבר והסכים. כאשר בסוף הוא הניח - הוא ממש בכה. זה היה כמו מנורה שמחברים אותה לחשמל והיא מתחילה לבעור. הוא פתאום התחיל לדבר על כמה שזה חשוב לו היהדות, והוא נזכר בסבא שלו שהיה רב, הוא ממש השתפך כמה הקשר שלו ליהדות עמוק. שמעתי סיפורים רבים כאלו אבל זה היה פעם אחת שראיתי את זה ממש...

(שיחה בישיבת תקוע, חנוכה תשע"ב)

אני רוצה לחזור לדבריו של הנביא

ירמיהו. הנביא ירמיהו מדבר אחרי השבר הגדול; הוא עבר את כל החוויות הללו, הוא יודע את כל מה שאפשר לדעת על ישראל; והוא לא היה רב, ואפילו לא עיתונאי טלוויזיה, אלא נביא. ועם הסמכות הזו של נביא הוא מדבר דברים קשים מאוד, מייסר אנשים ומנבא להם. אבל יש דבר אחד שהוא אינו עושה, לא הוא ולא שום נביא אחר: לעולם הוא איננו מוותר על הקיום של העם היהודי, וגם לא על קיומם של אותם חלקים בעם שבהם הוא נלחם, שנגדם הוא מטיף, שאותם הוא מייסר. הוא יכול לקרוא להם חבורה של שיכורים, נואפים ושקרנים (למשל: ירמיהו ט,א); אבל לעולם, לעולם הוא אינו מוותר עליהם.

במובן מסוים זהו המסתורין של הנבואה, וגם המסר שלה. הנביא יודע היטב מי הוא אפרים; הוא יודע כל מה שכותבים בעיתונים של אפרים, הוא יודע מה מציגים בטלוויזיה של אפרים; הוא יודע מה קורה בקברטים של אפרים; הוא שומע את הבדיחות הגסות של אפרים; הוא יודע מתי אוכלים שם שרימפס ואיפה; והוא לא יכול, ולא צריך, לומר עליהם שום דבר טוב.

ואחרי כל זה, איך הוא מסיים את דבריו? "הבן יקיר לי אפרים, אם ילד שעשועים, כי מדי דברי בו" - יהיה מה שיהיה, ובכל מקום שיהיה - "זכור אזכרנו עוד. על כן המו מעי לו, רחם ארחמנו נאום ה'".

(מתוך "הבן יקיר לי", דינר תשנ"ח)

בית יעקב

מתוך המאמר "מהו יהודי" התפרסם בכתב העת 'מולד' אלול תש"ל

השאלה מה הדבר היוצר את הקשר בתוך הקיבוץ היהודי אינה קלה לפתרון. כבר העירונו על הקושי לראות את היהודים כאומה במובן המקובל של המלה. והרי מימי חורבן בית שני, ואולי אפילו מימי חורבן שומרון, אין רוב העם היהודי יושב בארצו ומעצב את חייה המדיניים. ההיסטוריה היהודית של ארץ ישראל, עם כל חשיבותה הלאומית, הריהי, מן הבחינה המדינית הצרה, ההיסטוריה של יהודי ארץ ישראל בלבד. בוודאי שהיה במשך הדורות שיתוף פעולה נמרץ בין הגולה והארץ, אך שיתוף זה עצמו מעורר את השאלה המתמדת בדבר טיבו של הקשר המאחד. שהרי היהודים, שמצבם יוצא הדופן כעם הוכר עוד בדורות קדומים, נקשרים אל הארץ ואל יושבי הארץ באותו קשר מופלא הקיים במידה זו או אחרת גם בימינו. סוף-סוף ההגדרה כי "ישנו עם אחד מפורד ומפורד בין העמים ודתיים שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים" (אסתר ג, ח) נטבעה בדורות קדומים, וחוסר ההבנה כלפי מהותו של "עם" זה כבר הייתה קיימת אז. מצד אחר, הגדרת הקשר היהודי כקשר דתי, ותפיסת היהדות כדת בלבד, אף היא אינה מספקת.

יש להדגיש כי התפיסה היהודית המקובלת בעם היהודי לדורות (למרות יוצאים מן הכלל) הייתה - להניח את הדת היהודית לבני העם היהודי בלבד. רק בתקופות מסוימות הייתה נטייה לגיור בשיעור גדול, אבל לרוב הייתה ניכרת רתיעה מכך. עם זאת, כאמור, לא הייתה התנגדות לקבלת גרים מכל עם וגזע. ממילא, לא זו בלבד שאין גזע יהודי בטהרתו, אלא שמירת הגזע אינה חלק מן הבניין היסודי של היהדות.

עם כל התמיהות הללו קיימת בכל זאת השקפה יהודית מקורית על מהותו של הקשר המאחד את בני העם. לא זו בלבד שיש בה משמעות מבחינת הסבר העבר היהודי, אלא היא נותנת טעם בהנחות היסוד לגבי "מי הוא יהודי", ויש בה משמעות עד ימינו. מן הבחינה היהודית המקורית אין עם ישראל עם לדיוקו, כי אם **משפחה**. "בית יעקב", "בית ישראל", הם הכינויים הרווחים לעם ישראל, והם מבטאים את מהותו של הקשר הזה: הקשר שבין בניה של משפחה אחת. אדם מישראל קשור אל עמו לא בקשר תרבות ורגשות גרידא, כפי הנהוג בקשר לאומי;

אף אין הקשר הזה תלוי במציאותה של מולדת גיאוגרפית. ההשתייכות למשפחה, להבדיל משייכות אחרת, אינה וולונטארית: אין אדם בוחר לו את משפחתו, ואין הוא בן חורין להיפטר ממנה. יכול אדם שלא לחבב את בני משפחתו, ואפילו לפעול כנגדם במזיד - ועם זאת אין בידו לנתק את הקשר המהותי בינו לביןם. הרקע לקביעה כי "ישראל, אף-על-פי שחטא ישראל הוא" (סנהדרין מ"ד). מסתבר היטב על יסוד זה, כי השייכות לבית ישראל אינה ניתנת לניתוק.

אף דת ישראל אינה ניתנת להבנה כדת במובן הכולל, כביטוי של אמת נצחית בעלת משמעות כלל-אנושית. אין זאת אומרת שאין ביהדות יסודות העשויים להיות בעלי משמעות לעמים אחרים, אך בשלמותה הריהי דרך חיים לבית ישראל, דפוס ההתנהגות למשפחת יעקב. דת ישראל היא אפוא לא הדת שבמקרה היהודים הם המחזיקים בה, כי אם הדת המיוחדת של בני ישראל. מכאן מסתבר גם העדר פעולה מכוונת של עשיית נפשות. לאמיתו של דבר אין בעמדה זו אף קורטוב של התנשאות ואפילו בדלנות. זוהי רק קביעת עמדה, המבוססת על קשר משפחה משותף ומאחד, הקובע תחומים ודרכי חיים מיוחדות. אף הגרות נתפסת מתוך כך כהצטרפות למשפחת ישראל המיוחדת, כעין כניסה למשפחה בדרך נישואין. היחס לגרים, שיש בו חיבה וקירוב וגם חשד-מה, אינו מיוסד על רקע אידיאלי מיוחד, אלא על רגשות מקבילים לרגשותיה של כל משפחה כשאדם זר מצטרף אליה כאחד מבניה.

הגדרת הדבר המאחד את עם ישראל כקשר משפחתי, ולא לאומי, אינה רק שינוי שם בלבד. מהותו של הקשר המשפחתי שונה הן מבחינה עיונית והן מבחינה רגשית מכל צורה אחרת של קשר בין אנשים. קשר המשפחה הוא סוג יחיד במינו של התקשרות, שהרי הוא הראשון והיסודי בכל צורות ההתקשרות האנושיות. קדום הוא לא רק מן הקשר הלאומי, אלא גם מן הקשר השבטי. הקשר המשפחתי הוא פרימיטיבי, ובמהותו - בלתי רציונלי, בלתי מבוסס על תפיסה רוחנית מסוימת, ואינו אלא מבטא את תחושת ההשתייכות יחד. ואולם עם היות קשר המשפחה פרימיטיבי ואי-רציונלי, אין דבר זה גורע מעוצמתו; אדרבה: הרי זה הקשר ההדוק ביותר, היסודי ביותר, והקשה ביותר לפירוק.

העובדה שבני העם היהודי רואים (או, ליתר דיוק, חשים) את התקשרותם לעמם בדרך זו מתבטאת, למשל, ברגש התיעוב כלפי משומדים, שכל יהודי (גם אם הוא אתאיסט) חש - מעין הרגש שרוחשים בני משפחה כלפי מי שבועט במשפחתו וזונחה: בני המשפחה אינם מקבלים את הדבר כעובדה, שהרי אי-אפשר לצאת ממסגרת המשפחה; אך עצם הרצון לעשות זאת מעורר סלידה.

מה טיבה של משפחתיות זו, שבני העם היהודי שותפים לה? דומה כי הבנת הגרות היא מפתח להבנת מהות היחסים הפנים-יהודיים. שהרי בניגוד לנולדים בתוך היהדות - שיהדותם היא לפיכך אוטומטית - הרי בתהליך הגירוי יש משום כניסה מודעת לבית ישראל, אימוץ אל המשפחה, המבהיר את טיבו של הקשר המשפחתי מיסודו. מצויות

הלכות אחדות המבדילות את הגרים משאר בית ישראל, אך הלכות אלה אינן אלא מחיצות פנים-משפחתיות (כגון אלה המבדילות, למשל, את שבט הכהנים משאר השבטים). גר הצדק, שלא כגר תושב, אינו רק נספח לבית ישראל, אלא הוא נעשה כחלק מבית ישראל עצמו, הוא מצטרף אל המשפחה ממש.

והשאלה היא, בעצם: כיצד, מתי ובאיזה אופן נעשה אותו אקט של הצטרפות והתאחות? אכן, לפי תפיסת היהדות "גר שנתגייר - כקטן שנולד דמי" (יבמות כ"ב), ובתוך כך יוצא הוא לגמרי מכל מערכת היחסים של עברו. שכן לא רק קשרי גזע ולאום נחשבים כמבוטלים עם כניסת הגר ליהדות, אלא אף הקשר הביולוגי עם משפחתו הקודמת. יש לזכור כי טקסי הגיור הדתיים (המילה והטבילה), עם כל חשיבותם ההלכתית, אינם בגדר סקרמנט של הולדה מחדש.

המילה והטבילה הן מצוות הקיימות ביהדות בכלל, ויש להן משמעות מיוחדת שאינה קשורה לאותה תפיסה של לידה מחדשת, כטבילה הנוצרית למשל. האקט הקובע האמיתי, שבהעדרו אין לטקס הדתי כל תוקף מחייב, הוא הרצון להצטרף ולהתאחות עם בית ישראל, על כל המשתמע מכך. הגר אינו מאומץ למשפחת ישראל על-ידי הצטרפות פסבדו-משפחתית אל אבות המשפחה (ואף כי הגר הוא "בן אברהם אבינו", הרי אינו, מבחינה זו, גם "בן יעקב"); ועם זאת, הריהו נעשה בן ישראל מתוך עצם רצונו לקבל עליו את היהדות. לאמור: מהותה של "משפחת יעקב" איננה ביולוגית, כי

אם אידיאית. עם ישראל הוא יחידה אידיאית דמוית-משפחה; אכן, יחידה מיוחדת במינה, אך מוגדרת בייחודה זה.

המאמר "אביך - זה הקדוש-ברוך-הוא, אמך - זו כנסת ישראל" (זהר ב', פ"ה), אינו מליצה, אף אינו נוסחה תיאולוגית תלושה. בעצם, הרי זו הגדרה פיוטית במקצת של מהות הקשר היהודי עם ישראל הוא משפחה, ובניה הם אחים ואחיות בני אב אחד. ואולם אבות המשפחה היהודית (אף כי הם אבות הגזע היהודי במובן הביולוגי-ההיסטורי) אינם אברהם, יצחק ויעקב; קשר המשפחה היהודי אינו נוצר על-ידיהם, כי אם על-ידי האבהות המשותפת המיוחדת של הקב"ה. ודומה כי אין דרך יפה יתר להביע רעיון זה מדברי הנביא: "כי אתה אבינו, כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו, אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך" (ישעיהו סג, טז).

עם ישראל הוא יחידה אידיאית דמוית-משפחה; אכן, יחידה מיוחדת במינה, אך מוגדרת בייחודה זה.

כאמור, הגדרה זו איננה לאמיתו של דבר הגדרה תיאולוגית; "אתה אבינו" אינו משמש כהצהרה חסודה של דבקות דתית, אלא כקביעה כמעט ביולוגית. האמונה וההתייחסות אל האל ביהדות אינן מופשטות או "דתיות" באותו מובן שיש לכך בדתות אחרות. ההתייחסות זו היא עצמה יסוד ההתקשרות והאיחוי של העם היהודי. ההתייחסות הדתית, מה שנקרא "דת ישראל", הריהו לפיכך רק מערכת של יחסי קרבה, טקסי משפחה בין אבי המשפחה לבניו. יותר משיש כאן מערכת אמונות ודעות יש כאן החזקתו ואישורו של "קשר המשפחה" היהודי.

**"אתה אבינו" אינו
משמש כהצהרה
חסודה של דבקות
דתית, אלא כקביעה
כמעט ביולוגית...
יסוד ההתקשרות
והאיחוי של העם
היהודי.**

הגדרות אלה הן, כמובן, הגדרות יהודיות-דתיות בלשונן, ונקל לכאורה להפריכן. ומה בדבר היהודי שאינו מקיים את מצוות היהדות? ומה בדבר היהודי שאינו מתייחס כך אל האל? ומה בדבר האתאיסט, השולל את קיומו מכל וכל? ואולם כאמור, קשר היהדות איננו קשר אידיאי התולה עצמו בקבלת עובדות אידיאיות, כי אם "קשר משפחה" הנעוץ בשכבות אחרות של הנפש. והרי אין הבן צריך לדעת את מהותו של קשר האבהות, ויכול הבן להכחיש את הקשר הזה או את מציאותו של האב - ועם זאת להיות בן.

ההסבר האידיאולוגי יכול שלא יתקבל על דעתו של אדם מישראל; ואולם היחס המשפחתי מוסיף להתקיים, ככל קשר

משפחה אחר, בחוויה, בהרגשה בלתי מודעת. ומכאן אותה תכונה לאומית יסודית של "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו), אותה הרגשה של התחייבות להיות כהן ושליח לפולחן של קדושה, של גאולה, של עילאות - בכל הצורות שעלול הזמן להעניק להן; אותה הרגשה של חובה ושל התרוממות של "בני א-ל חיי" (הושע ב, א), המופיעה באלפי צורות ובתוכן מהותי אחד. ומכאן גם התחושה של ההתקשרות ההדדית, הבלתי-מובנת, המופלאה, והמרגיזה לעתים, כשבאה שעת משבר, שעת קביעה אמיתית של המקום בעולם; שעה שבן ישראל מרגיש כי בן הוא, ומקומו עם שאר הבנים.

על מצבה של האומה

הרצאה פומבית- י"ח בניסן תשנ"ו,
מלון המלך דוד - ירושלים.

חוזרים עליהן, לומדים אותן, חיים אותן. אפילו בחזון אחרית הימים, כאשר הנביא יחזקאל מביא חלוקה חדשה ושונה לחלוטין של ארץ ישראל, עדיין הוא אומר שהשבטים יישארו. כך שאין שום שאיפה להביא לכך שכל בני האדם ייראו, יחשבו ויתנהגו אותו הדבר.

ואולם בעשורים האחרונים החלה להתרחש תופעה, שאמנם איננה חדשה לחלוטין בתולדותינו, אך היא רבת-עוצמה במיוחד. כמה מזקני העם - ואיני רוצה להזכיר שמות - אשר היו, בעצם, צריכים להבין זאת מראש, ואשר מצד עצמם היו אנשים חביבים אשר מן הסתם מעולם לא נשאו רובה, והיו קשישים מכדי לשאת מקלות, עשו דבר נורא: הם נתנו לגיטימציה לשנאה. ויכוחים, מחלוקות וחילוקי-דעות, מצד עצמם, יכולים לפעמים להיות פוריים; אך השנאה היא תמיד רצחנית. היא גם נותנת לבני-האדם הצדקה לשנוא: אם אתה שונא אותי, אני שונא אותך, ואני מרגיש שיש לי הצדקה לעשות זאת. לוקח זמן עד שהשנאה הורגת בפועל, אבל בסופו של דבר זה אכן קורה.

השנאה גם תמיד נעשית בשם הרעיונות והאידיאלים הנשגבים ביותר, אפילו בשמו

לדבר על מצבה של האומה זו התיימרות גדולה; למי בכלל יש הזכות לעשות זאת? זה כמה אלפי שנים שאין שום אדם היכול לדבר, באופן רשמי וחוקי, בשם האומה כולה. אם יש לי זכות כלשהי לדבר על כך, הרי זה משום שאני אוהב את העם הזה, הוא יקר לי. אני מדבר, איפוא, מתוך אהבה. גם לחתול מותר להתבונן במלך, וגם לי מותר להתבונן בעם היהודי, להתענג עליו, להיאבק עמו, ולדבר על האופן שבו אני רואה את מצבה של האומה.

לפני שאגש לבעיות המרכזיות, ברצוני להעלות נקודה אחת. יש הרבה פילוגים בתוך העם היהודי. ישנה, כמובן, מדינת ישראל, ויש מה שפעם היה מכונה בשם "גלות", והיום קוראים לו "התפוצות", ויש פירוד בולט בין השניים. ומכל העברים יש עוד ועוד פילוגים.

בעם היהודי הייתה מאז ומעולם כמות מסוימת של מחלוקות ופילוגים, בין משום שזה טבוע באופיו של העם ובין משום שזו תכונה שרכשנו לנו במהלך הדורות. מחלוקת כשלעצמה איננה דבר שיש להתנגד לו, אדרבה: ישנן "מחלוקות לשם שמים", מחלוקות שתכליתן עבודת ה', שעליהן נאמר שסופן להתקיים; ואנו

של הקב"ה. אבל השנאה היא כמו סרטן בגוף האומה: לא משנה באיזה מקום היא מתחילה - סופה לגדול ולהתפשט בכל האיברים. ולכן השנאה, והתחושה שהיא דבר לגיטימי - שלא רק מותר לי לשנוא

"מבחינות רבות העם היהודי כיום גווע, הוא בגדר מין על סף הכחדה. הדבר אינו מתרחש בצורה דרמטית..."

אחרים, אלא זו אפילו חובתי הקדושה - היא דבר שאנו חייבים ללחום בו. על לשון הרע נאמר שהוא הורג שלושה: את האומר, את השומע, ואת זה שעליו נאמרים הדברים. השנאה אף היא רוצח מסוג כזה: היא הורגת את השונא, את השנוא, ואת כל אלה העומדים מן הצד ואינם עושים דבר כדי למנוע זאת. זוהי, אולי, אחת ההצדקות לגשיאת דברים על מצב האומה: אנו כל- כך עסוקים בעניינים שוליים, עד שאיננו מסוגלים עוד לראות את הדברים החשובים - חלקם

נוראים, חלקם מסוכנים עד מאוד - אשר קורים כל הזמן.

בנסותי ולתאר מה שקורה לאומה היהודית לא אדבר על קבוצה זו או אחרת של יהודים, אלא על האומה בכללותה. כמה אנחנו? 13 מיליון? 16 מיליון? מי הם האנשים הללו? מהו מצבה של אומתנו מקצה העולם ועד קצהו? מה שלומנו?

כדי לתאר את מה שקורה לנו היום איעזר בנבואה, שנכתבה לפני למעלה מ-2,000 שנה בממלכת ישראל, בהיותה מדינה חזקה: "אפרים בעמים הוא יתבולל. אפרים היה עוגה בלי הפוכה. אכלו זרים כוחו, והוא לא ידע. גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע. וענה גאון ישראל בפניו, ולא שבו אל ה' אלקיהם ולא בקשוהו בכל זאת" (הושע ז: ח-י).

הכיצד מתארים פסוקים אלה את מצבה של האומה? הדבר הראשון, והגרוע ביותר, הוא שאנו מתבוללים בין האומות. אנו הולכים ואובדים. מבחינות רבות העם היהודי כיום גווע, הוא בגדר מין על סף הכחדה. הדבר אינו מתרחש בצורה דרמטית: אף אחד אינו שולח צבאות כבירים להשמידנו, אין מחנות ריכוז. הדימוי ההולם ביותר למה שקורה הוא התאבדות רומאית. ברומי העתיקה היו אנשים נכנסים לאמבט חם, וחותרים את ורידי-ידיהם. הדם היה אוזל אט-אט מגופם, והם היו מתים מוות איטי ונעים עד מאוד. זה, פחות או יותר, מה שקורה לעם היהודי בקנה-מידה גדול: על כל תקתוק של השעון אנו מאבדים יהודים:

כאשר עם מאבד את זהותו העצמית התבוללות התרחשה יותר מפעם אחת גם בארץ הזו, גם כאשר היינו הרוב בה; ורק במאמצים גדולים - כמעט בנס - ניצלנו מהיטמעות מוחלטת. זוהי איפוא הסכנה. כאן, בישראל, היא איננה כל-כך מיידית: מצבם של יהודי רוסיה חמור הרבה יותר; אך כל המרכזים היהודיים הגדולים - רוסיה, אירופה, ישראל, ארצות-הברית - הולכים ומידלדלים, כי אנו מאבדים אנשים.

המשפט הבא בנבואה נראה מוזר: **"אפרים היה עוגה בלי הפוכה"**. מה פירוש הדבר? כל מי שיש לו ניסיון מזערי באפייה יודע, שעוגה שלא הופכים אותה בזמן, הרי שצדה האחד שרוף בעוד שצדה השני אינו אפוי כלל; ושני הצדדים כאחד אינם אכילים ואין בהם תועלת. גם המשפט הזה מתאר את מצבנו העכשווי: קיצוניות בשני הצדדים. מצד אחד יש אנשים הצוללים לתהומות של שנאה כלפי אחרים שאין להם אותו "הכשר", ומצד שני - אנשים שאינם יודעים מה פירוש המלה "הכשר"; יש אנשים המתעמקים בשאלה, כמה זמן יש לבטא את האות ז' במלה "תזכרו" (דברים טו, ו) ואחרים שכלל אינם יודעים מה זה "קריאת שמע". זהו עמנו: נעשינו כל-כך בלתי-אחידים.

כתוצאה מכך, **"אכלו זרים כוחו"**. אנו, היהודים, עושים שפע של דברים, ורובם - למען אחרים. נראה שאחוז הזוכים בפרסי נובל בקרב היהודים גבוה יותר

אחד, שניים, מדי שניים, עשרים-וארבע שעות ביממה, בכל רחבי העולם.

אנשים מודאגים בקשר למתרחש במדינת ישראל, תוהים מה יקרה ליהודים המתגוררים מזרחית לקו הירוק. וכמובן שכולם - רבנים, אנשי צבא, פוליטיקאים - יודעים את התשובות. התשובות אינן זהות, אך כולם יודעים בדיוק מה יקרה בעוד שנה, שנתיים, עשר שנים מהיום¹. אינני יכול להימנות עם חבורה כזו של ידענים. אני עצמי מודאג הרבה יותר ממה שמתרחש מן העבר המערבי של הקו הירוק.

סכנת ההתבוללות קיימת גם כאן, בישראל. שכן התבוללות איננה רק נישואי תערובת: נישואי תערובת הם סימפטום אחד, אולי אחרון הסימפטומים, של ההתבוללות; יש האומרים כי נישואי תערובת הם התשובה לשאלה, ולא השאלה עצמה. התבוללות מתרחשת

1 בלי להיכנס לפוליטיקה עכשווית ברצוני רק לומר, שכבר כמעט שלא משתמשים במושג "ארץ ישראל": מדברים על ישראל, על מדינת ישראל. יש הבדל עצום בין שני המושגים. מבחינת זכויותיה של המדינה, הרי שיש לנו כמעט אותה הזכות לשבת בארץ הזו כפי שיש לאפריקאנרים על דרום-אפריקה: התיישבנו כאן, בנינו ופיתחנו את הארץ, ולכן יש לנו הזכות. נוסף על כך, גם יש לנו רובים טובים יותר וכידונים חדים יותר. אבל אם אנו חושבים להישאר כאן תקופה ממושכת, הרי שהישיבה על כידונים היא מאוד בלתי-נוחה. לעומת זאת, כאשר מדברים על ארץ ישראל זהו עניין שונה לחלוטין. הרי לא הרחק מכאן התהלכו אברהם ויצחק בדרך אל הר המוריה; המקום הזה עצמו היה, אולי, המקום שבו השתעשע דוד המלך עם ילדיו. זה משהו שונה לגמרי מן האמירה, "אנו בנינו את הארץ ויש לנו עוצמה רבה יותר".

הולכים ונעשים עם של זקנים, יש פחות ופחות ילדים. בברית-המועצות לשעבר, למשל, השיעור הוא 11-10 פטירות לכל לידה של ילד יהודי. זה יותר מאשר מצב דמוגרפי חמור: זו התאבדות - וזה, עוד לפני שמוסיפים את כל אלה ההולכים לאיבוד בדרך של שמד או באופנים אחרים.

כאשר אנשים מביאים ילדים לעולם,

הם כמו מצהירים:
"גם אם ההווה קשה,
אנו מאמינים בעתיד,
אנו יודעים שכדאי
להמשיך".

הולדת ילדים היא מעין הצבעה: מצביעים לטובת העתיד. כאשר אנשים מביאים ילדים לעולם, הם כמו מצהירים: "גם אם ההווה קשה, אנו מאמינים בעתיד, אנו יודעים שכדאי להמשיך". וכאשר אנשים מחליטים שלא להביא ילדים לעולם, הרי שגם זה בגדר הצבעה, זו מעין הצהרה האומרת: "העתיד אינו חשוב לנו, אין לנו

מאשר בכל יחידה לאומית אחרת; יש אצלנו יותר סופרים, יותר יוצרים, אנו נותנים לעולם כל-כך הרבה. וזרים הם אלו שאוכלים זאת, שנהנים מכך; לפעמים הם אפילו מעריכים את זה. רק אנו-עצמנו איננו יודעים על עצמנו, איננו מעריכים את עצמנו. וכך נאמר בשיר השירים (א:ו) "שמוני נטרה את הכרמים, כרמי שלי לא נטרתי". כוחו של הכישרון היהודי הולך ומותש, נמצץ לשדנו.

הבעיה איננה בכך שאחרים מנצלים אותנו למטרותיהם: הבעיה היא שאנו אפילו איננו יודעים מה קורה לנו. אנו נותנים לאחרים משום שאנו אוהבים אותם, מעריצים אותם, ואין לנו שום מושג על כך שיש לנו זהות עצמית משלנו. מילות המפתח כאן הן "והוא לא ידע". משום שאומתנו "אינה יודעת", הדברים הללו קורים שוב ושוב. בעבר, אלו שעזבו את העם היהודי ועברו לדתות אחרות היו חלאת אדם, אנשים שפלים ובזויים. כיום, אין זה כך - ולא משום שהעולם נעשה מקום טוב יותר, אלא משום שאנשים אינם יודעים. והעדר ההכרה שלהם הוא שגורם להידלדלות המשאבים שלנו. אנשים נותנים את חילם לעולם הסובב אותנו, משום שהם כלל אינם יודעים שיש משהו בעל ערך כאן בפנים; אין הם יודעים דבר וחצי דבר על עצמם כאומה, אין להם כל תחושה של אחדות.

נקודה נוספת היא: "גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע": אנו מזדקנים. בראש ובראשונה, זוהי עובדה דמוגרפית: אנו

אלא חזרות על דברים ישנים, אשר בחלקם כבר הוכחו כבלתי-נכונים ובלתי-מתאימים, ובכל זאת אנו חוזרים עליהם (למשל: פעם הייתה העיירה היהודית, ה"שטעטל". היא לא החזיקה מעמד, ובכל זאת יש אנשים הרוצים לשחזר אותה). כל זה הוא בבחינת **"והוא לא ידע"**. דברים קורים, ובקנה-מידה נרחב, בכל חלקי האומה; אבל איכשהו, אנחנו איננו יודעים אותם. אנו מחכים לאיזשהו אסון, ואז, אנו אומרים, ואז נזוז. אלא שאז יהיה מאוחר מדי.

בקרב יערכו בחירות בישראל, ומישהו בוודאי ינצח בהן. בסך-הכל, ההבדל בין המועמדים השונים אינו כה גדול. חופש התנועה של עם תלוי בעם עצמו, וכאשר עם שלם הולך בכיוון מסוים, שום מנהיג אינו יכול לשנות זאת בצורה דרסטית. לכן בחירתו של מדינאי זה או אחר - לא אלו הם המאורעות הגדולים העומדים להתרחש. ישנם אירועים נוספים העלולים להתרחש, אירועים שמאד לא הייתי רוצה לראות בהתרחשותם, כגון חלוקתה-מחדש של ירושלים, הממששת ובאה. אבל אפילו זה הוא פרט, כל אלו הם פרטים בתמונה הגדולה יותר.

והתמונה הגדולה היא שיכולה להיות, שישנה, נקודת מפנה, נקודת התעוררות, שהיא מעבר לעשייתם של דברים קטנים. כמובן שכל הדברים הגדולים עשויים מצעדים קטנים; אפילו הגל הגדול ביותר, רעידת-האדמה החזקה ביותר, מורכבים

עתיד". זהו פן אחד של ההזדקנות אשר, למעט כיסים אחדים שבהם המצב שונה, מאפיינת את האומה בכללותה: עמנו מזדקן. התנועה הריפורמית המציאה פטנט נפלא להכפלת מספרם של היהודים: הם סופרים גם את אלה שיש להם אם יהודייה, וגם את אלה שיש להם אב יהודי. אני טוען, שאילו עשו דבר כזה עם חשבון בנק, היו עוצרים אותם מיד. אך למעשה זה אפילו אינו מעשה רמייה: זהו ניסיון להעמיד פנים ששום דבר לא קורה. גם זה הוא בבחינת **"והוא לא ידע"**.

אך הזדקנות איננה רק השלב הפיזי של התקרבות אל סוף החיים: הזדקנות היא גם התמעטות היכולת לעשות דברים חדשים. אנו, כעם, היינו פעם גאים על כך שתמיד היינו הראשונים בכל הדברים החשובים תמיד היינו חוד החנית. וזו הברכה: **"ונתנך ה' לראש ולא לזנב"** (דברים כח, יג). ככל שאנשים מזדקנים, כך הם נוטים יותר לחזור על דברים ישנים ומוכרים, הן בחיצוניות, ועוד יותר מכך - בחיים הפנימיים: שום רעיונות חדשים, שום תנועות חדשות, רק חזרה על הנושנות. אינני אומר שכל החדש הוא בהכרח טוב וכל הישן הוא בהכרח גרוע; אך גם ההפך אינו נכון. וכאשר אדם, או אומה, מאבדים את היכולת להצמיח ענפים חדשים, הרי שאין הם רק קרובים להיעלמות פיזית, אלא גם חיי הרוח שלהם עומדים להגיע אל קיצם.

וכך יש לנו בעיה כפולה: הכישרון היהודי מתבזבז בחוץ, בעוד שבפנים אין לנו

מאין-ספור תנועות קטנטנות. אבל כדי שדבר כלשהו יתרחש יש צורך, בראש ובראשונה, להכיר במצב כפי שהוא באמת, להבין מה הן השאלות והבעיות האמיתיות. הכרה היא תחילת השינוי. כיום אנו טרודים בשפע של בעיות משניות, שלישוניות ואף פחות מכך. האם יכולים אנו להגיע להכרת מה שבאמת מתרחש בעמנו?

10-5 השנים הבאות יהיו מכריעות. באופן אישי, אני תמיד מתפלל לביאת המשיח: "דאוס אקס מכינה", שיפתור את כל הבעיות, וכך אוכל, סוף סוף, לעבוד מעט בגינתי ולראות אם אני אכן יכול לגדל את אותה שושנה שאני מבקש כבר 25 שנה לגדל, ואינני מוצא את הזמן לכך. אבל אם נדבר באופן ריאליסטי - דהיינו, בהתחשב בדרכים שבהן פועל העולם כיום - הרי 10-5 השנים הבאות הן מכריעות עבור העם היהודי כולו. ישנם דברים מסוימים אשר, אם ישתבשו, יהיו בלתי-הפיכים. מצב בלתי-הפיך אינו בהכרח מצב גרוע, אך משמעותו היא שרק נס יכול לשנותו. אדם הנופל בטעות מן הקומה 16 יכול, באמצע הנפילה, לומר: "אני מצטער, אני ממש רוצה לתקן את הטעות הזו"; רבים בוודאי אמרו כך תוך-כדי נפילה, וזה לא הועיל להם הרבה. אלא שאנחנו עדיין לא הגענו לכדי כך.

זה אומר שיש מה לעשות. אם נחזור להתחלה: ישנם דברים רבים שבהם אנחנו חלוקים; אבל ישנם גם דברים מסוימים שעליהם אנו מסכימים, והם

אולי אפילו רבים יותר מאלו שעליהם אין אנו מסכימים. אנו נתונים כיום בעיצומה של מלחמה לא דרמטית, אך מאוד ממשית, על קיומנו כיחידה בעלת משמעות. במלים אחרות: אנו לוחמים לא על חייהם של יחידים, אלא על המשך קיומנו כאומה. האם אנו יכולים? האם זה כדאי? האם אנו רוצים בכך? זוהי הנקודה שבה אנו עומדים כעת. בתמונה הגדולה הזו מדינת ישראל אינה אלא פרט אחד, יהודי ארצות-הברית הם פרט אחר, והיהודים החיים, ננית, בדנמרק - עוד פרט זעיר; אך כולם הם חלקים של אותה בעיה גדולה: האם העם שלנו אכן גווע? ואנו עדיין יכולים לקבל החלטה בעניין הזה.

והנביא ממשיך ואומר: "וענה גאון ישראל בפניו". מעניין שהפסוק אינו מביא כל השקפה תיאולוגית, אלא הוא מדבר על "גאון ישראל". או, במלים אחרות, בוטות יותר - שאני, שאינני נביא, יכול להרשות לעצמי להשתמש בהן - "האם אינכם מתביישים?" האם אינכם מתביישים להניח לעם שלכם ללכת ככה?

לפני כשלושים שנה נסע חבר שלי לרוסיה, לבקר את בן-דודו. אותו בן-דוד היה גנרל בצבא הרוסי, וכדרכו של יהודי ממשפחה יהודית טובה, היה נשוי לאשה לא-יהודייה, קזאכית. החוק ברוסיה באותה עת קבע, כי ילד שמלאו לו 18 שנה יכול להחליט לאיזו יחידה לאומית ברצונו להשתייך. בשעה שידידי הגיע לביתו של בן-הדוד, היו הגנרל ואשתו

מתבוננים במתרחש, איננו רואים את אחד החלונות האחרונים שעדיין פתוחים בפנינו.

אך עם כל מה שתיארת כאן: ההידלדלות, הירידה, הרי הזמן הזה הוא לא רק הזמן הגרוע ביותר: זהו גם הזמן הטוב ביותר. המצב עדיין גמיש, כה גמיש; אנשים עדיין יכולים להשתנות. אחרוני האתיאיסטים האמיתיים כבר מתו לפני שנים רבות, ואין עוד אתיאיסטים של ממש, כבר לא מתחוללת מלחמה של ממש כנגד הקדושה. מה שיש לנו הוא שרידים של עם, של אנשים, שפשוט אינם מקיימים מצוות. אנו חיים בעולם של דמדומים, אשר אם נמות בו, הרי זה היה בגלל העדר הכרה, משום שלא עשינו מה שיכולנו. עדיין יש סיכוי, כי האנשים פתוחים, ועדיין יש להם דרך לעמוד ולהצהיר, ולהבטיח: אנו נחזיק מעמד, נמשיך להתקיים.

אבל למה לנו להמשיך להתקיים? אני יכול לתת סיבות אחדות, ואחרים יביאו הרבה סיבות אחרות. אחת הסיבות הללו כתובה בספר ישעיהו (מגיב) ובמדרש על פסוק זה. הפסוק אומר: "ואתם עדי, נאום ה', ואני א-ל". והמדרש (ספרי דברים שמ"ו) אומר דבר שקשה לאומרו: "כשאתם עדי, אני א-ל; וכשאינ אתם עדי, כביכול אני א-ל". זוהי הסיבה שבגללה עלינו להמשיך ולהישאר פה, זהו מקומנו כל עוד אנו כאן: עודנו עדים, ואנו שומרים לא רק על קיומנו-שלנו: אנו גם שומרים את הקב"ה בעולם. וזה דבר שראוי לעשותו.

נתונים בעיצומו של דיון משפחתי בנושא הזה. האב היהודי - אשר הצליח, אמנם, להגיע לדרגת גנרל, אך ידע שזה לא היה קל, ושזה גם לא ייעשה קל יותר בעתיד - אמר: זהו הרגע הגדול של ילדינו, עכשיו הם יכולים להחליט להשתייך לאומה הקזאכית ולהתפטר מכל הבעייתיות שבחיים כיהודי. ואשתו הלא-יהודייה אמרה: "אינך מתבייש? העם שלך לוחם על חייו כבר למעלה מ-3000 שנה, ואתה, בגלל קשיים מסוימים, הולך לוותר על כל זה?"

אינני יודע כיצד הסיפור הזה הסתיים, שכן זה סיפור אמיתי ולא משל. אך מכל מקום, זוהי השאלה הגדולה שעלינו לשאול את עצמנו. זהו "**וענה גאון ישראל בפניו**". אל תדברו על הניצוץ האלוקי שבנשמה היהודית: דברו על הגאווה היהודית. האין אתם מתביישים לשתוק, ולא לומר שעלינו לעשות משהו? זה מה שאומר הנביא. הוא אמר זאת לפני שנים רבות מאוד, ואינני יכול לומר זאת טוב ממנו; ולכן, למה לי להוסיף על מה שכבר נאמר? אנו נתונים כעת במצב, שבו עומדות בפנינו בעיות, ועוד בעיות. קרוב לוודאי שיקרו לנו כמה ניסים, אשר בחלקם כלל לא ייראו כניסים; יקרו לנו גם אסונות. זוהי דרך העולם. אך כל אלו אינם אלא רצי-גלים של הבעיה האמיתית והיא: שאנו, כאומה, נמצאים במצב קשה. מצבנו קשה, משום שאנו שקועים באינספור פרטים של הבל, משום שאנו כה עסוקים בשנאה הדדית, ואיננו יודעים, ולא אכפת לנו. איננו

הזמן קצר והמלאכה מרובה

הדינר השנתי הראשון, ירושלים, י"ג בתשרי תשנ"ד

האובייקטיבי. אם בעבר הדברים הללו לא היו כל-כך ניכרים, הרי עכשיו בולט לעין לא רק עד כמה היום רק קצר, אלא גם עד כמה הוא מתקצר והולך. תהליכים, ששיעורו שיארכו עשרות שנים ואולי יותר, מתחוללים כעת בזמנים קצרים עד מאוד, והעולם מזדעזע ומשתנה במהירות עצומה.

אבל בעיקר אני רוצה לדבר על ה"יום" שלנו, היום היהודי. העולם כולו מזדעזע, משתנה; אך עבורנו כעם, כהוויה שלמה אחת, נדמה שלא רק היום הולך ומתקצר, אלא גם חיינו מתקצרים. אדבר כאן על שלושת הקיבוצים היהודיים הגדולים ביותר ועל יומם המתקצר והולך.

ראשון שבהם, הקיבוץ היהודי בארצות המערב. סטטיסטיקות חדשות שפורסמו לאחרונה, המצביעות על השיעור העצום של נישואי תערובת שם, גרמו זעזוע שלא היה מוצדק, שכן הדברים היו רשומים על הכותל זה זמן רב. מה שקורה היום בארצות המערב איננו דרמטי וקטסטרופלי כמו הזעזועים העצומים שעברו עלינו לפני כמה עשרות שנים,

דברי אלה הם בגדר דרשה פרטית מאוד על המשנה במסכת אבות (ב, טו): **"היום קצר, והמלאכה מרובה, והפועלים עצלים, והשכר הרבה, ובעל הבית דוחק"** - בפרט ובכלל.

אתחיל בפרט. כל יום אני מגלה מחדש ש"היום קצר". אני קם בבוקר, ובתוך זמן קצר אני מגלה שהשעה היא כבר חצות, או שתיים בלילה. ואני תמה: מה קרה ליום הזה? לאן הוא התנדף? בכל ראש שנה אני מצטער שלא עושים חודש אלול מעובר. אילו היו עושים אלול ב', אולי הייתי מספיק לגמור משהו עד ראש השנה. אבל אין אלול ב', ואני שוב מרגיש חסר כל-כך הרבה זמן. היום קצר, קצר, קצר להפליא, והוא נגמר במהירות עצומה; וכך עוברים להם שבוע, וחודש, ושנה.

"והמלאכה מרובה", ומשום-מה אין היא מתמעטת ככל שאני עובד בה; ואני יכול לומר שגם המשך המשנה נכון לגבי זה באשר לחלק שלי.

אך נוסף על "היום קצר" הסובייקטיבי של חיי אדם אחד ישנו גם "היום קצר"

אין עם מי. ואולם יש הבדל בין נישואי תערובת להתבוללות. התבוללות, שלא כמו נישואי תערובת, אינה תלויה במציאותם של זרים: היא יכולה להתרחש במקום, *in situ*, ואנחנו פה בארץ יכולים לעבור בדיוק אותו תהליך עצמו שעוברות קהילות ישראל מסביב לנו. אין בארץ שום דבר שנושא, כשלעצמו, את הקיום היהודי בצורה משמעותית ובעלת מובן. דוגמא אחת קטנה המשקפת זאת היא עיתוני יום הכיפורים האחרונים. העיתונים הללו כתבו על כל דבר, ובעיקר עסקו הרבה במלחמה שהייתה לפני עשרים שנה. אף אחד מהם לא ציין שבנוסף על כך שבאותו יום פרצה מלחמה, זהו גם יום הכיפורים.

לפני אלפיים שנה ויותר נמצאנו במצב דומה מאוד, שבו כמעט כולנו נהיינו "פלסטינים". יהודים חיו בארץ ישראל בקיום עצמאי למדי - והתבוללו בתוך התרבות הדומיננטית דאז, התרבות היוונית. וכשם שלא כל המתיוונים שלפני יהודה המקבי היו בקיאים באריסטו או קראו את הסידוס, כך גם המתבוללים של היום אינם קוראים שייקספיר או מאזינים לבטהובן: זוהי התבוללות למייקל ג'קסון ולמדונה. ואת זה קל לעשות, בדיוק כמו שקל היה ללכת לאצטדיון בירושלים לפני כאלפיים שנה. הנשיא המנוח בן צבי טען, שבעורקיהם של הפלסטינים זורם יותר דם יהודי מאשר בהרבה קהילות

ובכל זאת ניתן להגדיר זאת כ"שואה מדעת". נראה שעם ישראל בחר לעצמו דרך, שמזכירה קצת את דרכה של רומא העתיקה. כיצד היו אנשים מאבדים עצמם לדעת ברומא העתיקה? אדם היה נכנס לאמבטיה חמה וחותר לעצמו את הוורידים; ואז היה שוכב לו ושותת דם בשקט, במנוחה, עד כלות. זה מה שקורה לעם ישראל בזמן הזה: יש שתיתה מתמדת; לא דרמטית, אבל מתמדת ובלתי פוסקת.

מצד אחר יש, במה שהייתה פעם ברית המועצות, ציבור יהודי, שעדיין אי-אפשר לשער את גודלו. זהו ציבור נבער בעל כורחו, מטושטש בכל הקשור לזהותו ולתודעתו היהודית, והוא נמצא כעת בשנים של הכרעות היסטוריות. כרגע עדיין אין לציבור הזה מסלול ברור, ולכן גם אין לו אינרציה של כיוון. בתוך שנים אחדות יגיעו כל הדברים לקיבעון; אבל עכשיו דברים יכולים עדיין להשתנות בצורה דרמטית.

והקיבוץ השלישי הוא זה שיושב במדינה שלנו. אנשים סבורים שהבעיה של המדינה היא, האם תהיה או לא תהיה כאן מדינה פלסטינית. אני חושב שהבעיה החמורה הרבה יותר היא, האם תהיה או לא תהיה כאן מדינה יהודית. ואינני מדבר כעת על ההיבט הביטחוני.

יש דבר, שראוי לו להיזכר גם מהבחינה ההיסטורית. קשה, לפי שעה, להינשא כאן נישואי תערובת - מסיבה פשוטה:

יהודיות; ויש לזה רגליים. שהרי היהודים שהיו פה נעלמו לא משום שנשחטו, אלא משום שהייתה התבוללות מבפנים.

לאמור: ההתבוללות איננה בהכרח תופעה המתרחשת בגלות, אלא היא קשורה לשאלה - אל מה העם, וכל אחד מבני העם, מתייחס ומייחס את עצמו. אכן, אחד הדברים המפחידים ביותר הוא שאין כאן בית מגוס היסטורי, שאי-אפשר לומר ליהודי בגולה: בוא הנה, ותהיה מובטח שיהיה לך המשך.

כל הדברים הללו מתרחשים כעת לנגד עינינו. כאמור, שום דבר אינו דרמטי; אבל הזמן שבו דברים עדיין ניתנים לשינוי מתקצר והולך. כאשר יש פער של דור, קשה לאין ערוך יותר לחדש את הקשרים. לפני שנים נהגתי לנסוע להרבה מאוד מקיבוצי הארץ, ואמרתי בכמה מקומות: אם אתם לא תשתנו, בניכם כבר לא יוכלו לחזור בתשובה; הם יצטרכו להתגייר. הדבר הזה נכון בכל תפוצות ישראל. אנחנו חיים בדור שבו אפשר לראות את קוצר הזמן לא בפרספקטיבה של מאות שנים, אלא של עשרות שנים, אולי של דור אחד, שבמהלכו ייגמרו הקשרים הישנים, הנוסטלגיה תחדל להשפיע והרבה ירד לטמיון.

ההרגשה הזו של "הזמן קצר" היא זו שמריצה אותי בכל מה שאני עושה,

ובניסיון שלי להדביק אחרים בהרגשה עד כמה הזמן קצר, עד כמה הוא מתקצר. טוענים כנגדי שאני מנסה לעשות דברים רבים מדי ושונים מדי. אבל לאמיתו של דבר, כל שאני עושה אינו אלא דבר אחד בלבד - בסך-הכל להיות שותף למה שנאמר באחת התפילות: "שומר ישראל, שמור שארית ישראל, האומרים שמע ישראל"; לשמור שהקיום שלנו, של עם ישראל, יהיה קיום בעל משמעות, שיוכל להיאמר בו "שמע ישראל". זה אולי אינו חלום גדול, אבל יש כאן עבודה לדור שלם. אני רואה לא רק את הזעזועים, את השינויים המתמידים המתרחשים בעולם בכלל ובעולם היהודי בפרט, אלא גם את חוסר המודעות עד כמה הזמן קצר, ועד כמה מלאכה של שנים ספורות יכולה לשנות כעת.

"המלאכה מרובה": מלאכה מרובה יש לא רק בכתיבת עוד כרך אחד על התלמוד. כשאני עוסק בתלמוד, או בונה בירושלים מוסד לימודי, או נוסע לרוסיה לשם אותה מטרה, אני עושה, בעצם, אותו דבר עצמו: אני מנסה לשמור את הסיכוי ואת האפשרות שלא תאבד שארית ישראל - לא רק באופן חיצוני, אלא גם בתוך עצמה. וכדי שלא תאבד שארית ישראל צריך לשמור את הדרכים פתוחות לפני כל "שארית ישראל" - כדי שתוכל עוד להיות אפשרות לדבר, לשמוע ולהבין, שהדברים עוד יעוררו הד

כלשהו אצל השומע.

גדולים - הרבה יותר קשה, ולא תמיד מועיל. קל לחזק אבן בגדר שעומדת; אבל אם מחכים עד שהגדר תיהרס, קשה לאין ערוך לבנות אותה מחדש.

וכך אומר אותו הכתוב במשלי (שם, פס' לג): "מעט שינות, מעט תנומות, מעט חיבוק ידיים לשכב". העולם מלא אנשים טובים עם כוונות טובות, אשר כולם יגיעו, בסופו של דבר, לאותן מסקנות ויפעלו לפיהן; אבל הפועלים עצלים. בזמנים הקריטיים הפועל נח; וכאשר הוא מגלה מה באמת קורה - יש הרגשה של זעזוע, מתחילה מהומה גדולה, אנשים מתרוצצים ממקום למקום ורצים ומנסים להציל. וכבר היו דברים מעולם.

פועלים שאינם עצלים אינם צריכים לעבוד יותר, אבל הם צריכים לעבוד בזמן. כעת הזמנים הם ימי הרת עולם, בכל העולם; כשם שבגיאולוגיה יש מקומות של תפר בין גושי אדמה גדולים, כך אנו נמצאים כיום בתפר בין גושי זמן גדולים. זהו איזור של געש, של סערה - ושל התהוות. במציאות של עכשיו פעולה קטנה יכולה להביא לתוצאות מרחיקות-לכת הרבה מעבר למה שאדם יכול לשער; ואילו דברים שייעשו בעוד חמש או עשר שנים יהיו הרבה הרבה פחות אפקטיביים משהיו יכולים להיות כעת. זה בדיוק מה שקורים "הרת עולם": כמו עולם בהריון, שבו אין יודעים מה ייוולד. זו בדיוק השעה שבה אסור לו לאדם לישון.

"והשכר הרבה": אינני יודע מהו השכר

"היום קצר והמלאכה מרובה" - משום שהיא איננה כתיבה של עוד ספר או עוד פירוש, היא איננה עוד סעיף ב-curriculum vitae של בן-אדם. "המלאכה מרובה" מפני שאדם צריך להסתכל על עם ישראל בכללותו, ולא על קבוצה זו או אחרת בתוכו. לעם ישראל עדיין יש מסה גדולה, בעלת כוח התמד משלה. לקחת את המסה הזו ולחולל בה שינוי משמעותי - זו "מלאכה מרובה". היא איננה נעשית בידי איש אחד, ואף לא בידי אנשים אחדים. אני יודע רק מעט על הנעשה בקרב מי שאפשר לקרוא להם "נדחי ישראל"; אך דומני שאני אחד הבודדים שעדיין יכולים לדבר עם נדחי ישראל, מאוסטרליה עד ריו דה-ז'נירו ועד ירושלים; שהרי גם כאן יש נדחי ישראל, והם זרים ורחוקים באותה מידה.

המלאכה היא עצומה, **"והפועלים עצלים"**. זה, כמובן, גם וידוי אישי: אני כל הזמן מרגיש כמה עצלות תוקפת אותי, כמה איני עושה מה שאני צריך לעשות. אבל מעבר לזה: בספר משלי (כד,ל-לא) יש הגדרה של איש עצל: "על שדה איש עצל עברתי, על כרם אדם חסר לב. והנה עלה כולו קמשונים, כוסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה". העצל לא בהכרח עובד פחות ממי שאיננו עצל; אבל העצל ישן בשעה שהוא צריך להיות ער, בשעות העבודה הקריטיות. לנכש שדה לפני שהחרולים מגיעים לגובה אדם - קל יחסית; להילחם בשדה מלא קוצים

ב, ט). זוהי שאלה בסיסית, אוניברסלית, השייכת לכל אדם בכל זמן: "איכה", איפה אתה נמצא בעולם? ולא פעם נאלץ האדם לענות - "את קולך שמעתי ... ואירא, כי עירום אנכי ואיחבא" (שם, פס' י). זוהי שאלה אישית מאוד, אשר כל אדם שומע אותה אי-פעם. בגלוי או בסתר, ברמז, מישהו מתדפק על לבו. ואולם לאחר מכן יש בספר בראשית שאלה נוספת: "אי ... אחיך" (שם, ד, ט) - איפה הוא נמצא, האח? אכן, התשובה שמשיב הפרט: "השומר אחי אנכי?" היא תשובה מבישה למשיב ולעולם כולו.

ובכן, "בעל הבית דוחק", והוא שואל: "אי אחיך?" איפה הוא נמצא? מה הוא עושה? מה עשית אתו? ואני צריך להיות אחראי, לעולם אינני יכול להתחמק ולומר: "השומר אחי אנכי?"

ובזה אסיים. לא רציתי לדרוש דרשה שתהיה כתובה אי-שם בשמים. אומר זאת בלשונו של הרבי מקוצק: "אדמו"רים אחרים רוצים לדבר, שהדיבור יוכל להגיע עד אל השמים. אני רוצה לדבר, שהדיבור יוכל להגיע אל הקורקבן" - "אין פופיק אריין".

לא רציתי לדבר על חידושי תורה והלכה או על דברי סוד וסתר, ולא על מה שאפשר לעשות ושנעשה, אלא להדביק את כולכם בתחושה שהזמן כל-כך קצר, העבודה כל-כך גדולה, ואיך אפשר להתעצל, איך אפשר להגיד - אני אינני מנסה לעשות משהו.

שנותנים בשמי מרומא עילאה; אבל כל מי שהצליח לעשות משהו בתחום הזה יודע שאפילו השכר של אדם אחד הוא אינסופי. היה לי כמה וכמה פעמים העונג לראות כיצד פגישת ארעי עם אדם, לפעמים מקרית, יוצרת משהו כמו נר שנדלק. זה מהדברים שאין להם שיעור. דוגמא אחת: כתבתי בשעתו ספר קטן; כתבתי, והתכוונתי לטוב. יום אחד בא אלי אדם אשר נתקל בספר הזה, קרא בו שוב ושוב, והגיע להחלטה מוזרה. הייתה לו בת אוטיסטית, והוא החליט שהוא כנראה נהג עמה עד אז בצורה לא נכונה. הוא הוציא אותה מן המוסד שבו הייתה והחזיר אותה הביתה, למרות שלא היה לו שום סיכוי ליצור אתה תקשורת כלשהי. הוא טען שאני לימדתי אותו מה לעשות; והנה הגיע האיש ארצה עם הבת הזו, שדיברה ותפקדה, ובא להגיד לי תודה. אני כלל לא ידעתי שעשיתי את זה. אינני מספר זאת אלא כדי להראות עד כמה השכר הרבה. אדם עושה דבר קטן אחד, ופירותיו ופירות-פירותיו הם דברים שאי-אפשר לשער.

ונוסף על כל אלה - "בעל הבית דוחק". יש בעל הבית, יש אדון לבירה, והוא שואל שאלות, ואני מרגיש שהוא דוחק בי.

בתחילת ספר בראשית, שהוא "ספר תולדות האדם" גם במשמעות של מהות האדם כאדם, יש שתי שאלות, שאת שתיהן שואל הקב"ה. השאלה הראשונה מופנית לאדם הראשון: "איכה" (בראשית

לאהוב יהודים

מתוך שיחה בעיר יאלטה, ינואר 1998

רציתי להתחיל באיזה סיפור סימפטי. הסיפור היחידי שאני נזכר בו הוא דווקא לא סיפור סימפטי, אבל אני חושב שהוא יבהיר את העניין. זה סיפור של קארל צ'אפק, הסופר הצ'כי - הוא כתב סיפורים עם הרבה הומור - ובסיפור הזה הוא מתאר כיצד באיזה כפר קטן, תפסו מישהו שלקח אבן זרק אותה על מישהו שהוא לא סבל שעמד בצד השני של הנהר, הוא לקח אבן זרק אותה עליו ופצע אותו. הביאו אותו למשטרה, ומתברר שהסמל במשטרה הזו היה חובב ספורט

מובהק, והסמל אומר: "אתם יודעים מה הוא עשה? האבן הזו שוקלת קצת יותר מהמשקל של כדור הברזל שזורקים בתחרויות אולימפיות. לפי המרחק שהוא זרק - הוא זרק יותר מאשר השיא העולמי. אז אנחנו ניקח ונאסור בן אדם כזה?! אנחנו צריכים לטפח אותו! הוא יהיה אלוף העולם שייתן כבוד לצ'כיה". הוא דאג שלא יגישו נגדו תלונה, והוא ניגש לטפל בבחור, ב'הבטחה של צ'כוסלובקיה'. אחרי כמה זמן מעמידים את הבחור ונותנים לו את כדור הברזל, הוא זורק - ומגיע למרחק של שלושה מטרים. הוא זורק עוד פעם - עוד שני סנטימטרים, זורק עוד פעם - קצת פחות. לא שיא

ולא דבר עולמי - הוא סתם בחור שלא יכול לזרוק אפילו כדור קטן! הסמל אומר לבחור:

"איך זה יכול להיות? קודם אתה זרקת דבר כזה, ועכשיו אתה לא מסוגל לזרוק כמה מטרים? מה קרה לך?" הבחור אומר: "אתה יודע מה? אם תשים את הבחור עוד פעם בקצה של הנהר, אני עוד פעם אזרוק עליו"...

אמרתי שזה לא סיפור מאוד מוסרי, אבל באופן פשוט הוא מבטא את מה שרציתי להגיד. מה שבן אדם יכול לעשות באופן נורמלי - הוא יכול לזרוק מכאן עד כאן,

מה שבן אדם יכול

לעשות באופן נורמלי...

זה בערך הגבולות של

הכוח שלו. אבל כשאני

מכניס את האמוציה

של...אני עושה שיא

עולמי,

לארגן מכאן עד כאן, לעשות דברים מכאן עד כאן - זה בערך הגבולות של הכוח שלו. אבל כשאני מכניס את האמוציה שלי, כשאני מכניס את התשוקה שלי, את הרצון שלי - אני עושה שיא עולמי, למרות שבדרך כלל אני לא מסוגל.

זה הדברים שאני אומר לכם. כל אחד מאתנו יכול לעשות כך וכך, בתוך המסגרת של הכישורים והכישרונות שלו, בתוך המסגרת של הזמן שלו, בתוך המסגרת של היכולת האנושית שלו. זה בזמן שאנחנו עוסקים בתור פועלים שצריכים לעשות איזושהי עבודה, אז יש לנו גבולות לעבודה הזאת. אבל כשאני אוהב משהו - אז זה עובר את כל הגבולות הללו, החוקים הללו לא חלים יותר, וכל אחד יכול לעשות פי שניים, פי שלושה, פי כמה, ממה שאפשר היה לצפות ממנו לעשות. לכן אני לא מדבר אליכם בתוך פונקציונרים של איזושהו ארגון, של איזושהי אינסטיטוציה. אחדים מכם באמת פונקציונרים, אחדים לא פונקציונרים, אבל כל זה - זוהי 'עבודה', עבודה עושים משעה מסוימת עד שעה מסוימת, ויותר מזה: מכניסים בזה מינימום של נשמה, ומקסימום של בזבז זמן. זה מה שקורים 'עבודה', לא רק עבודה סובייטית.

תראו, יש כל מיני סמינרים שמזמינים אותי, לא רק רחוקים כמו ילטה, אלא גם במרחק של 10 ק"מ מירושלים, ולחלק מהם באים אנשים חשובים, ולאחדים באים אנשים יותר חשובים - ובדרך כלל אני אומר שאין לי זמן, החיים שלי קצרים, ואני לא יכול לשבת ולהתעסק עם שטויות, ללמד את מישהו, או להגיד למישהו, או לקרוא paper למישהו - שיעשה את זה מישהו שיש לו עודף זמן ומשעמם לו; לי יש מה לעשות. אבל לנסוע לחברים - אני מוכן. זה דבר מאוד פשוט: חברים - ואני מדבר על חברים בכל המובנים של המלה - חברים זה דבר שהוא לא נכנס לתוך החשבונות כאשר אני עושה חשבון של רווח והפסד של זמן. זה לא משנה אם אני יושב ומבזבז את הזמן או לא מבזבז את הזמן; אני לא עושה את החשבונות הללו באותה שעה - ולכן זה שווה לנסוע עד ילטה, עד אלמה אטה, עד חברובסק, או עד הקצה של העולם, זה בעצם לא משנה איפה. לכן - והייתי רוצה שנהיה בעניין הזה ביחד - אני לא מדבר על 'עבודה' מסוימת, על עבודה שעושים אותה בגלל שהתחייבתי, או בגלל שאני מתבייש, אלא אני עושה מפני שאני חבר.

אני רוצה לומר לכם: למה אנחנו נמצאים פה? מה הדבר שקושר לא רק אתכם: גם אותי? אנחנו קצת משוגעים, כולם. זה מה שעושה שאנחנו יכולים לדבר ביחד. זה מה שעושה שכשמישהו שואל אותי: אתה משוגע לנסוע לרוסיה? אז אני אומר: כן. אני רק רוצה לגמור בציטוט. הרמב"ם מדבר על סוגים שונים של אהבה. והוא אומר שיש מדרגה שקוראים לה "אהבה התלויה בדבר" - אני בעצם לא אוהב, אני רק רוצה לקבל משהו. זה סוג של אהבה שאני אוהב דג מלוח; אני אוהב אותו באופן מסוים מאוד, זה סוג אחד של אהבה. אגב, יש גברים שאוהבים נשים ונשים שאוהבות גברים בדיוק כמו שאוהבים דג מלוח. כמו שאתם יודעים, אחרי שאכלתי את הדג המלוח אני מפסיק לאהוב את הדג המלוח הזה, ומתחיל לאהוב דג מלוח אחר. אחר כך, הוא

אומר, יש אהבה שאנשים אוהבים אחד את השני בלי הרצון לבלוע, לקבל, ליהנות דווקא - אלא מפני שטוב להם בחברה זה עם זה. ויש דרגה עוד יותר גבוהה - לא רק מבחינת המעלה שלה, אלא גם מבחינת העוצמה שלה - האהבה שנוצרת בין שני אנשים שאוהבים דבר משותף.

אני חושב, אני מקווה, הייתי רוצה לראות, שאנחנו כולנו נמצאים באהבה משותפת - אנחנו כולנו אוהבים את העם היהודי. אני יודע שכמו הרבה אהבות אחרות, זו אהבה לא לגמרי רציונלית. יכול להיות שהעם היהודי לא כל כך שווה את זה, אולי הוא לא כל כך נחמד, אבל זה בדיוק כמו שאומרים למישהו שהוא מאוהב: יש לה אף גדול, יש לה עיניים לא תואמות, היא מגמגמת, והוא אומר:

"מה איכפת לי? אני לא רואה את זה, ולא איכפת לי, אני אוהב אותה". זה מה שאני רוצה לומר לגבי העם היהודי. אני מקווה שאנחנו שותפים בתוך האהבה הזו. זה אולי לא המקום שלנו ולא התפקיד שלנו, אבל תראו איך שכשיש שני הורים שאוהבים תינוק אחד - הם לא מתחרים באהבה הזאת, הם לא לוקחים אותו אחד מן השני. אז אנחנו אולי נתחלק באהבה הזו, שהיא נותנת מקום לנו, לעוד כמה אנשים אחרים, להתחלק ולהיות חברים מכוח זה שיש לנו אהבה משותפת.

אני רוצה להגיד לכם, כשהרגו את ר' עקיבא על קידוש ה' הוא אמר: "אני כל החיים חיכיתי לזה, ועכשיו הגיעה אלי

ההזדמנות". היה מישהו שניסה להסביר מאיפה בא דבר כזה, והוא נתן סיפור קטן: יש שני אנשים שמחכים במשך שנים לילד, נולד להם ילד ומת, נולד ומת, ובסוף נולד ילד אחד חי. זה כמובן משהו גדול. והילד גדל, והוא ילד יפה ומוצלח ומצליח, וההורים כל פעם אוהבים אותו יותר. אז הם דואגים לו: הם מספקים לו מורים, ואחרי כל המורים הללו הוא נעשה יותר מוצלח, ויותר חכם, ועוד יותר מבריק. והם נותנים לו בגדים חדשים, כובעים חדשים, והוא נהיה בכל פעם יותר יפה. ויש משהו שמתחיל לכאוב להורים: הם היו רוצים איכשהו לבטא את האהבה שלהם, הם היו רוצים לעשות משהו כדי שהאהבה הזו תקבל איזה ממשות, מפני שבכל פעם הם נהיים חולים מזה, מסתכלים עליו וחולים מאהבה, ואין להם מה לעשות. זה מציק להורים, עד שיום אחד הילד חולה במחלה קשה, ואומרים להורים - אגב, ראיתי פעם מקרה אחד קרוב לזה - אומרים להם: "תראו, הילד הזה צריך שישתילו חתיכה של בשר". אז ההורים

אני מקווה, הייתי רוצה לראות, שאנחנו כולנו נמצאים באהבה משותפת - אנחנו כולנו אוהבים את העם היהודי.

אומרים: "אה, זו הפעם הראשונה שאנחנו יכולים לעשות משהו טוב בשבילי".

אני רוצה להגיד לכם: כשאוהבים ושולחים פרחים - זה לא דבר רציני. כשאוהבים, בן אדם צריך לחתוך בשר. לשבת, לבוא לסמינר, ללכת לסמינר, לכתוב מכתב ולקבל מכתב - זה כמו לשחק בפרחים, זה נחמד מאוד, אבל זה לא אהבה, וזה גם לא סיפוק של אהבה. שיש משהו רציני, פירושו של דבר שאני מתאמץ, שאני עובד על זה, שאני לוקח את הדבר הזה לא רק ברצינות בצורה המופשטת שלו, אלא שאני עובד עליו, שאני ממלא את הדרישות שלו, שאני מזיע עליו, שאני לא ישן בגללו - אז אני יכול להרגיש שאני עשיתי משהו בשביל האהבה.

אני רק אגמור בעוד סיפור קטן. חצי סיפור מתוך רומנסה מזרחית שנכתבה לפני הרבה שנים, קצת כמו הסיפורים של אלף לילה ולילה, אבל סיפור יהודי. והסיפור הזה נקרא: "מעשה בחבר וחצי". יושב איש עשיר מאוד בעיר בגדאד, ויש לו בן, והבן כל הזמן מסתובב ברחובות עם הידידים שלו, נמצאים ביחד, אוכלים ביחד, שותים ביחד, מבליים ביחד. והאבא אומר: "מה אתה מוציא כל כך הרבה זמן?", והבן אומר: "על מי אני אוציא את הזמן אם לא על החברים שלי?". הוא אומר לו: "הם כולם לא חברים שלך. אתם אוכלים ביחד, שותים ביחד, אלה לא חברים". בסוף הוא שואל את הבן: "כמה חברים יש לך?", אז הוא עונה: "יש לי מאה חברים". האבא אומר: "תראה, אתה איש צעיר, ואתה אומר שיש לך מאה חברים; אני, בכל החיים שלי, שהם יותר ארוכים, אני הצלחתי להשיג רק חבר וחצי. אז בוא נבדוק את החברים שלך ואת החברים שלי". ואז הוא אומר לבן: "אתה יודע מה? בוא נעשה ניסיון. תיקח שק גדול, תשים בו גופה של עגל, ותלך לאחד מהחברים שלך, ותגיד לו שעכשיו היה לך דו-קרב עם יורש העצר, ואתה הרגת את יורש העצר, ואתה מבקש שהוא יחביא אותך ויקבור אותך, ותראה מה הם יעשו".

הוא לוקח את השק הזה, ודופק על הדלת של חבר, ומספר לו את הסיפור. החבר סוגר לו את הדלת ואומר: "זה לא מספיק שאתה הולך להרוג את עצמך, אתה רוצה גם שיהרגו אותי? תצא מכאן החוצה, אני לא מכיר אותך!", וככה הוא הולך מחבר לחבר, והם בכלל לא מכירים אותו, הם לא רוצים לדבר אתו, הם לא שמעו עליו בחיים שלכם. עד שהוא גומר את כל החברים שלו. חוזר הביתה לאבא שלו ואומר: "עכשיו נראה. אתה אומר לי שככה זה חברים? אולי גם שלך זה כך?" אומר לו האבא: "תראה, החבר שלי לא נמצא בעיר הזאת, פה יש רק החצי-החבר שלי. ומכיוון שנמצא פה החצי החבר שלי - תנסה אותו". הוא נתן לו את הכתובת. ושוב, האיש הצעיר הולך, עם אותו סיפור, לאותו חצי חבר. והחצי חבר, אומר לו: "תראה, עשית מעשה מטופש ומטומטם, ואם אני אחביא אותך אני מסכן את החיים שלי, מפני שהמשטרה תהיה אחרי. אבל אין מה לדבר, אתה בן של החבר שלי, בוא תיכנס".

אני לא אסיים את הסיפור, אבל הסיפור שם ממשיך שהבן, שמתחיל להבין מה זה נקרא חברות, אומר לו: אם זה חצי חבר, הייתי רוצה לראות מי זה חבר שלם.

'שפע רב'

גיליון חודשי מתורתו של

הרב עדין אבן-ישראל שטיינזלץ זצ"ל

'שפע רב' הוא גיליון חודשי מתורתו ועל תורתו של הרב עדין אבן-ישראל שטיינזלץ. בגיליונות מאמרים, שיחות, קטעים, התועדויות וסיפורים, שמטרתם לפתוח צוהר לעולמו של הרב; לתורה שהוא לימד, לדרך שהוא סלל, לתביעות שהוא הציב ולחלומות שהוא חלם.

בתורתו, מפעליו ובעצם אישיותו, הרב עדין לימד וחינך לדרך חיים יהודית שלימה. דרך של קדושה ושל חיים, של דבקות ושל פתיחות, מחויבות עמוקה לעם היהודי, ומסירות אמתית לקב"ה.

הרב מעולם לא הסתפק במה שפעל, וראה בכל עבודתו ומפעליו רק הקדמה לפעולות גדולות יותר שיש להוציא לפועל בדרך לתיקון השלם.

אנו מקווים שתוכלו למצוא ב'שפע רב' משהו מכל אלו. חלק מהדברים מיועדים לעזור 'לחיות עם הזמן', וחלק מהדברים טובים ומועילים לעבודת ה' שבכל יום. מהם תיאורטיים וגבוהים ומהם מעשיים למדי. חלקם פשוטים וידועים וחלקם חידושים מופלגים. חלקם נוגעים אל הלב, וחלקם מעוררים למחשבה או למעשה. בתקווה שהדברים יכנסו למוח וללב, יאירו ויעוררו.

תלמידי הרב שטיינזלץ

מרכז שטיינזלץ
למד את עמי

